تورکجه نی قورویاق

دوز یازاق - دوز دانیشاق
یازی قایدالاری

بهرام اسدی

بسم الله الرحمن الرحیم

باغیشلایان رحم ائدن آللاهین آدی‌ایله

تورکجه‌نی قورویاق

یازی قایدالاری

دوز یازاق، دوز دانیشاق

بهرام اسدی

تورکجه‌نی قورویاق،یازی قایدالاری،دوز یازاق ،دوز دانیشاق /

یازان: بهرام اسدی. — ارومیه : یاز ، ۱۳۸۵ .

۸۰ص .

ISBN: 978 – 964 – 8546 –27 – 9

فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا

۱.زبان ترکی آذربایجانی — خودآموز —

۲.زبان ترکی آذربایجانی — مکالمه و جمله‌سازی

الف . عنوان.

PL۳۱۲/ ۱۵ ت۹ ۴۹۴/۳۰۴۸۲۴فا

کتابخانه ملی ایران ۸۰۰۸–۸۰م

یاز نشریاتی

کتابین آدی: تورکجه‌نی قورویاق

یازان:بهرام اسدی

تیراژ:۲۰۰۰

ناشر:یاز نشریاتی

چاپ:اورمیه

چاپ نوبتی وتاریخی:بیرینجی چاپ(چاپ اول) ۱۳۸۶

ساتیشی: ۱۰۰۰ تومن

ISBN: 978 – 964 – 8546 –27 – 9 * شابک: ۹-۲۷-۸۵۴۶-۹۶۴-۹۷۸

اورمیه،خیابان مدنی۱،کوی۱۶،پلاک۱۰۳ تلفاکس۲۷۶۴۲۹۵-۰۴۴۱

E-mail:yaznashr@yahoo.com

۰۹۱۴۳۴۰۵۳۹۶

ایچینده‌کی‌لر

عنوان .... صحیفه

اشاره ۴
دیلیمیز ۵
ان قایدالی دیل ۶
آغیر وظیفه ۷

بیرینجی بؤلمه: یازی قایدالاری

الفبا ۱۰
سسلی حرف‌لر ۱۱
صامت‌لر ۱۳
آلینما سؤزلر ۱۵
آلینما سؤزلرین املاسی ۱۶
اورتالاردا (ə) سسی ۱۹
یوموشاق «گ» ۲۰
عربه مخصوص اولان حرف‌لریازیمیزدا ۲۱
یاپیشیق و آیری یازی‌لار ۲۳

ایکینجی بؤلمه: دوز دانیشاق، دوز یازاق

باخایدیم - باخاردیم ۲۶
بؤیوک‌لنمک - عزیزلنمک ۲۷
مجهول فعل ۲۸
کئچمیشده گله‌جک زامان ۲۹
کی (که) ۳۰
گئدورم ـ قالورام ۳۲
تورپاق - توپراق ۳۳
سای و سایی‌لان (عدد و معدود) ۳۴
دیلیمیزده اسم مصدر ۳۵
یادیرقادیغیمیز سؤزلر ۳۶

عنوان .... صحیفه

آسیمیلاسیون - ادغام ۳۷
«و» ۴۰
لهجه فرق‌لری ۴۱
فعل‌لرین لهجه‌لرده اولان صرفی ۴۲
صفتین قاتلاری ۴۳
چاغیریش (ندا) علامت‌لری ۴۴
فعل سینماییر ۴۵
دیلیمیزین جمع علامتی ۴۶
اسگی تورک‌لرده جمع علامتی ۴۷
انگلیس دیلینده تورک سؤزلری ۴۸
ایکن ۵۰
باغلاییجی‌لار ۵۱
داش ۵۵
تأنیث علامتی ۵۶
دانیشیقلاریمیزدا بیر ایراد ۵۸
سؤنور ـ جینگیلتی‌لی و کار حرف‌لر ... ۵۹
موقعیت‌لر ۶۰
لازم و متعدّی فعل‌لر ۶۱
شخصیت‌لره اویغون صفت‌لر ۶۲
تحریف اولموش یئر آدلاری ۶۳
ریاضی عملیاتی ۶۴
نه‌یی نه ایله سایاریق؟ ۶۵
دیلیمیزده وسیله آدی ۶۷
یئنی سوزلر ۶۸
یازیلاریمیزی بیرلشدیرک ۷۰

اشاره

الیمیزده اولان اثر ۷۸/۱/۲۹ تاریخیندن ۷۹/۵/۳۰ تاریخینه قدر اورمو سسی (صدای اورمیه) نشریه‌سینده آردیجیل اولاراق ۵۱ بؤلومده چاپ اولموش یادداشتلارین مجموعه‌سی‌دیر. بو یادداشتلار بالاجا بؤلوم‌لره آیریلاراق هر بؤلومده بیر مطلبه اشاره اولونور و عمومیّتده دیلیمیز و یازیلاریمیزدا اولان سهولره توخونور.

بو مجموعه دیلچی‌لیک وگرامر باخیمیندان دگرلندیریله بیلر آنجاق بیزیم قصدیمیز دیلچی‌لیک و صرف و نحو اولمامیبدیر و توخوندوغوموز نؤکته‌لره ده گئنیش بحث‌لرایله دگیل اشاره ائدرک کئچمیشیک. بونونلا دا مجموعه‌میزه بیر یول گؤسترن کیمی باخماق داها یئرلی اولار.

دیلیمیز

بو گونکو آذربایجاندا دانیشیلان دیل تورکجه، تورک دیلی، تورکی، آذربایجان تورکجه‌سی، آذری تورکی و باشقا آدلار ایله آدلانیر. بو دیل تورک دیل‌لرینین بیر بؤیوک قوْلو سایبلان اوغوز شاخه‌سینین بیر لهجه‌سی‌دیر. بوگونکو دونیادا آذربایجانلی‌لار، تورکمن‌لر و آنادولو و بیر نئچه باشقا تورک خلق‌لری اوغوز طایفالارینین نسلیندن سایبلیرلار و بو لهجه‌لرین آراسیندا بیر چوخ اوخشارلار و بنزیش‌لر واردیر.

دیلچی عالیم‌لر (فیلولوق، زبانشناس) دونیا دیل‌لرین عمومیتده اوچ قولا آییریرلار: تک هجالی دیل‌لر، تصریفی دیل‌لر و التصاقی دیل‌لر.

چین دیلی، تبت دیلی، سیام و بیر نئچه دیل‌لر تک هجایی دیل‌لردن سایبلیرلار.

فارس دیلی، عرب دیلی،هند دیلی و بیر نئچه باشقا دیل‌لر تصریفی دیل‌لردن‌دیرلر.

تورک دیلی التصاقی بیر دیل سایبلیر، التصاقی دیل‌لرده کلمه سینمابیر و کلمه‌نین شکلی پوزولمابیر آنجاق اونا اک‌لر (پسوندلر) آرتیرماق‌لا مختلف معنالار داشی‌بیر.

ان قایدالی دیل

۱۳۵۴ ـ جو ایل ماراقلی بیر خبر یاییلدی بو خبر «اطلاعات هفتگی» مجله‌سینین نوروز بایرامینا وئردیگی سایی‌نین ۶۸ ـ جی صحیفه‌سینده‌ایدی همین صحیفه‌ده «مشکل‌ترین زبان دنیا = دونیانین ان چتین دیلی» باشلیغی آلتیندا بئله گلمیشدی: "دیلچی‌لیک اوستادلارینین بیر عده‌سی بونا اینانیبلارکی دیل‌لرین ان دولاشیغی «اندیلیجانگوا» دئمک استرالیانین شمالیندا یاشایان یئرلی‌لرین دیلی‌دیر. آمریکانین قیرمیز دری‌لری‌نین ۶۰۰۰ فعلی وار، اسکیمولارین دیلینده ۱۲۵۰۰ لغت وار، چین دیلینده ایسه ۴۰۰۰۰ لغت وار، انگلیس دیلی ۸۰۰۰۰۰ لغت ایله دونیانین ان چوخ لغتی اولان دیلی‌دیر آنجاق اونون یالنیز ۶۰۰۰۰ لغتی ایشلنیر دونیانین ان قایدالی دیلی تورک دیلی‌دیر چون بو دیلین آنجاق بیر قایداسیز فعلی وار او دا «ایمک»دیر بیر حالداکی انگلیس دیلینین ۱۹۴ قایداسیز فعلی واردیر".

۱۳۷۸ گونش ایلی، ۱۹۹۹ میلادی ایلی یونسکو تشکیلاتی طرفیندن تورک دیلی دونیانین اوچونجو جانلی و رسمی دیلی بیلدیریلدی.

آغیر وظیفه

آنا دیلینی و ملّی وارلیغینی قوْروماق هر کسین بوینوندا آغیر بیر وظیفه‌دیر آنجاق آزلاری بو وظیفه‌نی اؤده‌یه بیلیرلر. بو وظیفه‌نی اؤده‌مگه درین معلومات، آغیر مطالعه و گئنیش تحقیقات لازم‌دیر. یوردوموزدا اوزون ایل‌لر سورن ملّی ستم و دیل یاساقلیغی عزیز تورکجه‌میزی غریبسه‌دیبدی. بو ملّی ستمی آرادان قالدیرماغا هله چوخ ایش‌لر و چوخ زحمت‌لر گؤرولمه‌لی و چکیلمه‌لی دیر.

بیزیم بیر چوخ عالیم‌لریمیزین بئیین‌لری دانشگاهلاردا اؤیره‌دیلن

شـــوونیزمی تـفکّرلردن مسـمومدور. بـونلارین هـله اؤز مسـمولوقلاری قـالسین بـاشقالارین و هـئچ نـه‌دن خـبرسیز اوشـاقلار و گـنج‌لریمیزین بئیین‌لرینه دامیزدیردیقلاری سم‌لری بیزیم ایچون تـهلکه‌لی بیر خـطر سایپلیر. باشقا طرفدن علمی دایاز و آنجاق احساسات گوجونه قلم گؤتورن یئنی قلم‌لی‌لر هـر بـیر فـرصتدن فـایدالانـیب و دیـلیمیزدن اولان یـانلیش دوشونجه‌لرین اؤزلری چیخارتدیقلاری قـایدالاری‌ایـله مکـتبسیز مـلّتین خوردونا وئریرلر، بونلارین دا دیلیمیزه ووران ضربه‌لری کـارلی‌دیر چـون هئچ نه‌یی بیلمه‌ین بیر شخصه بیر سؤزو اؤیرتمک چتین بیر شئی اولماسا دا یانلیش تفکّرو و قـایداسـیز بـیر سـؤزو تـام احسـاسات‌ایـله تـوتان بـیر شخصدن اونلاری آلماق چتین بیر مسأله اولاجاق‌دیر بونونلا دا دیلیمیزی قوروماغا علم سلاحینا دولمالی‌ییق. دیلیمیز علمی بیر دیل‌دیر گرک عـلم سلاحی‌ایـله گـؤزل دیـلیمیزی و شـیرین تـورکجه‌میزی عـلمی آفت‌لردن قورویاق.

بیرینجی بۆلمە

یازی قایدالاری

الفبا

هر دیلین اؤیره‌نمه‌سینه و دوزگون ایشله‌دیلمه‌سینه بیرینجی درس اونون الفباسی‌دیر. ایندی‌لیکده بیز آذربایجان دیلینی عرب الفباسی‌ایله یازیب اوخویوروق بو ایش بیزی بیر پارا نقصانلارا روجاه ائدیر چونکی عرب دیلینین دیلیمیزده اولمایان بیر پارا صامت‌لری و دیلیمیزین عرب دیلینده اولمایان بیر پارا مصوّت‌لری واردیر مثلاً عرب دیلینین (ز ـ ض ـ ظ ـ ذ) یئرینه تورک دیلینده آنجاق بیر (ز) واردیر تورک دیلینین - (o - ö - u ü) یئرینه عرب دیلینده آنجاق (او) گؤرسنیر بو اختلافلارا باخاراق عرب الفباسینین تورک دیلینی داشیماقدا چاتیشمازلیقلاری آیدین اولور ائله بونا گؤره ده بیر چوخ تورک دیل‌لی خلق‌لر اؤز الفبالارین دگیشیبلر.

بوتون بونلارلا بئله بیزیم مین ایل‌لیک یازیلاریمیز عرب الفباسیندا اولوب و بیزیم اوندان آیریلماغیمیز بیزی مین ایل‌لیک ادبیاتیمیزدان آییراجاق‌دیر ایرانین اسلامی انقلابیندان سونرا دگرلی وارلیق نشریاتی طرفیندن دیلیمیزین سسلی حرفلرین گؤسترمگه عرب الفباسیندا بیر پارا اصلاحات آپاریلدی و آذربایجان یازیچی‌لاری عمومیتده بو اصلاحاتی قبول ائدیب ایشلتدیلر. بیز ایسه همین اصلاحاتی نقل ائدرک

یازیچی‌لاریمیزدان اونلارین ایشله‌دیلمه‌سین ایسته‌ییریک.(۱)

سسلی حرف‌لر

آذربایجان دیلینین ۹ سسلی حرفی واردیر بو دوققوز حرفین دؤردو اینجه، بئشی قالین‌دیر. سسلی حرفلره مصوّت ده دئییلیر (مصوّت = صائت)

	ایران الفباسی	لاتین الفباسی	کریل الفباسی	اؤرنک
قالین سسلی‌لر	آ – ا	A-a	A-a	آتا
	اُ – وُ	U-u	У-у	اُودماق
	اوْ – وْ	O-o	O-o	اوْنلار
	ایْ – یْ	I-ı	Ы-ы	ایْلدیْریْم
اینجه سسلی‌لر	اَ – َ	Ə-ə	Ə-ə	ازگین
	ائـ – ئـ	E-e	E-e	ائلدار
	اوٚ – وٚ	Ü-ü	Y-γ	اوزگونچو
	اؤ – ؤ	Ö-ö	Θ-θ	اؤلچو
	ایـ – یـ – ی	İ-i	И-и	ایتی

۱ـ اشاره اولان قایدالار ۷۸ و ۷۹ـ جو ایللرده یازیلان و منیم شخصی تجربه‌لریم و نظرلریم ساییلیر. بونونلا دا بو یازی‌لار اورتـوقرافـی قـرارلاریـنین قـبول یـا رد ائدیلمه‌سینه دلالت ائتمیر.

آذربایجان دیلینه مخصوص اولان قایدالاردان بیری بودورکی قالین مصوّت‌ایله باشلانان کلمه‌نین سونکو مصوّت‌لری‌نین هامیسی قالین و اینجه مصوّت‌ایله باشلانانینکی‌لار اینجه اولمالی‌دیر. مثال ایچون (آت) و (ات)ی نظره آلساق (آت)ین بیر قالین مصوّتی و (ات)ین بیر اینجه مصوّتی واردیر. ایندی بو ایکی کلمه‌نین اوستونه آرتیریلان هر بیر اک (پسوند) اشاره قیلدیغیمیز قایدایا تابع اولاجاق‌دیر مثلاً:

آتیم – آتیمی – آتدان – آتیمیزین – آتلاریمیزدان و . . .

اتیم – اتیمی – اتدن – اتیمیزین – اتلریمیزدن و . . .

دیلیمیزین بو قایداسی دیلیمیزه مخصوص اولان بیر موسیقی باغیشلاییر و دیلداشلاریمیزین باشقا دیل‌لری دانیشاندا اولان لهجه‌لری و باشقا دیل‌لی‌لرین دیلیمیزی دوزگون دانیشا بیلمه‌دیک‌لری ده ائله بورادان یارانیر.

بوندان علاوه دیلیمیزین مصوّت‌لری باشقا جهت‌لردن ده بؤلونوبلر مثلاً دوداقلانان و دوداقلانمایان. دئمک o - ö - u - ü مصوّت‌لری دوداقلانان و A - ə - E - I - i مصوّت‌لری دوداقلانمایان سایبلیرلار (چونکی بیرینجی‌لری تلفّظ ائدرکن دوداق بیر آز یوموررولانیر). آنجاق بو

بیریسی‌لرده دوداقلارین نقشی یوخدور. کلمه‌لریمیز ده بو جهتدن بؤلونور بئله کی دوداقلانان حرف‌ایله باشلانان کلمه‌نین سونکو مصوّت‌لری ده دوداقلانمایان اولا بیلیر. مثلاً: بالیق - آرخا - ارسین. آنجاق بو قایدا قاباقکی دئدیگیمیز قالین - اینجه مصوّت‌لری قایداسی کیمی عمومیّتی یوخدور.

صامت‌لر

دیلیمیزین صامت‌لری یاخود سس‌سیز حرفلری ۲۳ و عربه مخصوص اولان حرف‌لری‌ده سایساق ۳۰ دور. صامت‌لر ایله مصوّت‌لرین اساس فرقلری بونداديركی مصوّت‌لرین سس‌لری بوغازدان گلیر اونلاری تلفّظ ائتمکده دیلین و دیش‌لرین نقشی یوخدور و یوخاریدا اشاره اولوندوغو کیمی آنجاق دوداقلانان سسلی‌لرده دوداقلار بیر - بیره دگمه‌دن آرجا یومورولانیرلار آنجاق صامت‌لرین تلفّظ ائدیلمه‌سینده دوداقلارین و دیلین اساسی نقش‌لری وار و گاهدان بورون دا رول اوینابیر.

دیلیمیزین صامت‌لری یاخود سس‌سیز حرفلری جدولده گؤستریلیر.

آذربایجان تورکجه‌سینین صامت‌لری(۱)

ایران الفباسی	لاتین الفباسی	کیریل الفباسی	اؤرنک
ب	B-b	Б	بولبول
پ	P-p	П	پارتلاییش
ت–ط	T-t	Т	تبریز–وطن
ث– س– ص	S-s	С	ساغلام– ثریا– صورت
ج	C-c	Ҹ	جیران
چ	Ç-ç	Ч	چالاغان
ح– هـ	H-h	Һ	هؤروک – حسن
خ	X-x	Х	خالچا
د	D - d	Д	دورنا
ر	R - r	Р	ریحان(۲)
ز– ض– ظ– ذ	Z - z	З	زوربا– ضیالی– ظاهر– ذلت
ژ	J-j	Ж	ویژیلتی(۲)
ش	Ş - ş	Ш	شورشورا
غ	Ğ - ğ	Ғ	آغ(۲)
ف	F -f	Ф	فیریلداق
ق	Q -q	Г	قاقیلتی
ک	K - k	К	کهلیک
گ	G - g	Ҝ	گای
ل	L - l	Л	لاله
م	M - m	М	مازیراق
ن	N - n	Н	نهنگ
و	V - v	В	وورهاوور
ی	Y -y	Ј	یاشیل

اتک یازی‌لار قارشی صحیفه‌ده ⇐

آلینما سؤزلر

هر دیلین باشقا دیل‌لره تأثیری او دیلین جانلی‌لیغین و حیاتین نمایش ائتدیریر ایندی‌لیکده دونیانین هئچ یئرینده خالص بیر دیل یوخدور و تقریباً دئیه بیلریک دیل‌لرین هامیسی باشقا دیل‌لره تأثیر قویوب و اونلاردان تأثیر آلیبلار و نتیجه‌ده (فارسی سره) یازانلار هابئله چیلخا تورک دیلینی یازماغا سعی گؤسترنلر نتیجه‌سیز بیر ایشه ال وورورلار. دیلین دیل‌لیگینی آرادان آپاران اونا داخل اولان کلمه‌لر دگیل اونون گرامرینین پوزولماسی‌دیر مثلاً «سنه سوناجاغیم واژیرتینی آلتونچی‌یا ایسمارلامیشام» دئیه‌نده چیلخا بیر تورک جمله‌سی ایشلتسک ده بو جامعه‌ده اونو باشا دوشن آز اولاجاق‌دیر و بو سؤز عموم ملّته خارجی بیر دیل کیمی گله‌جک و اونو بگنمه‌یه‌جک‌لر. بیز اونون یئرینه راحاتجا (سنه

۱ــ دیلیمیزین صامت‌لری‌ده مختلف باخیملاردان بؤلونوبلر آنجاق بحثیمیزین خلاصه اولدوغونا باخاراق اونلاردان واز کئچیریک.

۲ــ «ر» حرفی اصیل تورک کلمه‌لرینین باشیندا گلمز و دخیل کلمه‌لرده‌ده اوندان اؤنجه بیر «الف» آرتیریلار: ایرئیحان ــ ایرضا کیمی.

۳ــ «ژ» و «غ» حرف‌لری آنجاق کلمه‌لرین اورتاسیندا و سونوندا گلرلر. «غ» ایله باشلانان سؤزلرده‌ده «غ»، «ق» حرفینه چئوریلر. اؤرنک: غم و غافل کلمه‌لری «قم» و «قافیل» تلفظ اولونار.

تقدیم ائده‌جگیم آلماسی زرگره تاپشیرمیشام) دئیه بیلریک. (تقدیم، زرگر و الماس) دخیل بیر کلمه‌لر اولسالار دا دیلیمیز ایله قایناییب قاریشیبلار و بیزیم بو ایکینجی جمله‌میزین هئچ بیر ایرادی یوخدور و هامی اوتو باشا دوشور آنجاق هرگاه بیز گلیب (او آلماسی کی سنه تقدیم ائده‌جگم زرگره تاپشیرمیشام) دئسه‌ک یئنه ده جمله‌میز ایرادلی‌دیر چون بورادا فارس گرامری‌ایله تورک جمله‌سی قورموشوق و بو بؤیوک بیر سهودیر یاخود (بو قاپوی بؤیوک او دیوارِ خیردایا آسیلماز) دئیه‌نده کلمه‌لریمیزین هامیسی تورکجه اولسالار دا جمله قورولوشوموز دوزگون دگیل و هئچ بیر تورک بو جمله‌نی بیزدن قبول ائتمه‌یه‌جک‌دیر.

منیم بو دئدیک‌لریم سایسیز - حسابسیز یابانچی (بیگانه) کلمه‌لرین دیلیمیزده ایشلنمه‌سینی یاسالامیر (توجیه ائله‌میر) بیزیم اؤز کلمه‌میز و اؤز سؤزوموز اولان یئرده دخیل بیر کلمه‌نی دیلیمیزه داخل ائتمگیمیز دیلیمیزه بیر ظلم ساییلیر.

آلینما سؤزلرین املاسی

بیزیم بیر چوخ دخیل کلمه‌لریمیز فارس و عرب دیل‌لریندن دیلیمیزه داخل اولوبلار ایندی‌لیکده ایران تورک‌لرینده دوام ائتدیگی کیمی یوز ایل‌لردن بری خلقیمیزین عرب و فارس دیل‌لرینده تحصیل آلدیقلارینا و بو

دیل‌لرده یازیب یاراتـدیقلارینا بـاخاراق بـیر پـارا نـقصانلارینا گـؤزوموزو یومارساق دئیه بیلریک ملتیمیزین گؤزو بو الفبانی و بو الفـبایـله یـازیلان فارس و عرب سـؤزلرین آلیب نـتیجه‌ده بـیر چـوخ عـالیم‌لریمیزین قـبول ائتدیکلری کیمی بیز ده فـارس و عـرب سـؤزلرین اصـیل امـلالاری‌ایـله یازماغیمیز یاخشی‌دیر. بونون نئچه اوستونلوگو (مزیّتی) وار بیرینجی‌سی بودورکی بیز فارس و عرب تحصیلی آلیریق بئله‌لیک‌له بیر کلمه‌یه بیر املا اؤیره‌نیریک. بیز هـرگاه عـرب و فـارس تـحصیلی آلمـاسایدیق و آنـجاق اونلارین الفباسین ایشلتسه‌ایدیک اوندا بـوتون سـؤزلری و کـلمه‌لری اؤز املامیز ایله یازماغیمیز یئرلی‌ایدی باشقا طرفدن بئله‌لیک‌له بیز هر سؤزون کؤکون یاخشی تاپاریق (ریشه‌یابی) و او سؤزدن و اوکؤکدن آیریلان باشقا کلمه‌لری تئز تانیاریق.

بونونلا دا بو قرارا گلیریک کی عمومیتده دخیل کلمه‌لرین امـلاسین ساخلامالی‌ییق آنجاق بیر عده دخیل کلمه‌لر دیلیمیزین قایدالاریـن قـبول ائدرک تام دگیشیلیبلر بئله بیر موردلرده بیز اونلاری اؤز قایدالاریمیز ایله یازاجاغیق. بونلاردان مثال گتیرمک اولار: قایدا = قاعده، فایدا = فـایده، موغایات = مقیّد، دئیه بیلریک بو سؤزلر داحی بیزیمکی‌لشیبلر.

بیر پارا فارس و عرب سؤزلری مختلف یئرلریمیزده مختلف لهجه‌لر ایله دئییلمکده‌دیر مثال ایچون حرمت بیر پارا یئرلرده حؤرمت (hörmət)

و بیر پارا یئرلرده حورمت (hürmət) اولور بئله بیر موردلری آییرماق ایچون یئنه ده کلمه‌نین املاسین دگیشه بیلریک و ادبی دیلیمیزی اساس توتاراق اونو یازمالی‌ییق (بو مثالدا حؤرمت) آنجاق بو لهجه اختلافی اولمایان سؤزلرده اونون املاسین دگیشمک یئرسیزدیر مثلاً «صحبت» سؤزو مختلف لهجه‌لریمیزده و ادبی دیلیمیزده آنجاق (söhbət) تلفّظ اولونور و باشقا بیر تلفّظو یوخدور اوناگؤره ده اونو «صؤحبت» یازماغیمیز گرکسیز بیر ایش‌دیر.

بیر پارا دخیل کلمه‌لریمیز انگلیسدن، فرانسه‌دن و روسدان دیلیمیزه داخل اولوبلار بئله بیر موقع‌لرده دخیل کلمه‌نین مسیرین ایزله‌یه‌جگیک او کلمه واسطه‌سیز او خارجی دیلین اؤزوندن دیلیمیزه داخل اولوبسا دیلیمیزین یازی قایدالارین قبول ائده‌جک‌دیر (کولتور - سیقنال - هیندوشقا) کیمی. یوخ اگر واسطه‌ایله دئمک فارس و عرب دیل‌لرینین واسطه‌سی‌ایله دیلیمیزه گلیبسه اوندا فارس و عربده یازیلدیغی کیمی یازیلاجاق‌دیر: (گاز - کامپیوتر - کت) کیمی. گاهدان دا بیر کلمه‌نین دیلیمیزه واسطه‌لی یاخود واسطه‌سیز داخل اولماغی بللی اولماییر مثال ایچون (تلفن) هم انگلیس دیلیندن هم ده فارس دیلیندن دیلیمیزه گلمگی احتمال ائدیلیر بو ایسه اونو تلفن و تئلفون هر ایکی شکیلده یازماق اولار آنجاق یئنه ده ایکی املادان اوزاقلاشماق ایچون تلفن یازماغی توصیه

ائدیریک.

هابئله‌دیر: تلگراف، تلکس، ترمومتر، دلار و س

باشقا بیر استثنالار:

بیر پارا فارس و عرب سؤزلرینین ده املالارین دگیشمک اولار او دا آنجاق بیزی چاش - باش سالان بیر کلمه‌لردیر مثال ایچون عالم یازاندا اونو Alim و Aləm اوخوماق اولور بئله بیر موقع‌لرده بیرینجی تلفّظو گؤسترمگه عالیم یازماغیمیز ایرادسیزدیر آنجاق (جاهل، لایق، کامل، سالم) و بو کیمی سؤزلرده اونلاری (جاهیل - لاییق و س) یازماغیمیز یئرسیزدیر چون اونلارین آنجاق بیر تلفّظلاری وار.

اورتالاردا (ə) سسی

عمومیتده کلمه‌لرین اورتالاریندا گلن (ə) سسینی (ـه) حرفی‌ایله گؤستریریک و بو حرف سؤزون اورتاسیندا و سونوندا گله بیلیر. بو سس کلمه‌نین سونوندا گلنده یازیلماغی واجب‌دیر آنجاق سؤزون اورتاسیندا گلنده اونو واجب و لازم اولان یئرلرده یازاجاغیق و یازماغی لازم اولمازسا یازمایاجاغیق مثلاً کپنک سؤزونو که‌په‌نه‌ک و گلنده سؤزونو گه‌له‌نده یازماغیمیز یئرسیزدیر چون کپنک املاسی تماميله اوخونور و اونون اوخونماسینا هئچ نه اسگیک دگیل آنجاق گؤرمه‌لی و تورکه‌سایا دئیه‌نده

(ـه) یازماغیمیز لازم‌دیر چون اونو یازمایاندا کلمه‌لریمیز باشقا تلفّظ ایله ده اوخونورلار.

یوموشاق «گ»

«ی» دیـلیمیزده ایکـی‌دیر. بیریسی سـؤزون اصـلینده (ی)دیـر و باشقاسی (ی) حرفینه چئوریلمیش (گ)دیر الفبامیزدا بـونلاری بـیری – بـیریندن آیـیران عـلامت یـوخدور آذربـایجان جـمهوریتی الفـباسیندا دا یوخدور. آنجاق تورکیه‌ده بـو ایکـیسی بـیری – بـیریندن آیـریلیر دئـمک بیرینجی‌سی (y) و ایکینجیسی (g) شکلینده یازیلیر اسگی یازیلاریمیزدا بو ایکینجی‌سینی تمامیله (گ) شکلینده یازسالار دا ایندی‌لیکده هم (گ) و هم (ی) دئمک ایکی فورمادا یازیلماقدادیر. (دگیل– دئییل)، (اوره‌گین – اوره‌یین) (گلمگیمیز –گلمه‌ییمیز) بونلارین هر ایکـی‌سینین یـازیلماسی ایرادسیز گؤرونور آنجاق یئنه ده یـاخشی اولارکـی اسگـی یـازیلاریمیزا باغلی قالاراق و سؤزون کؤکون دوزگون گؤسترمک ایچون (گ) حـرفینی یازاق بئله‌لیک‌له بیر پارا نقصانلارا یول وئریلمه‌یه‌جک‌دیر مـثلاً دئـییلدی یازاندا معلوم اولماییرکی بو دئییلدی (دئمک و دئییلمک کؤکوندن) یوخسا (دگیلدی)دیر و گئتمه‌ییم یازاندا اونون گئتمگیم (رفتنم) یـاخود گـئتمه‌ییم (نروم) اولدوغو بیزه آنلاشیلماییر و معنایا دقّت ائتمه‌لی‌ییک آنجاق (گ)

ایله یازیلاندا بو ایکی معنایا ایکی مختلف املا ایشلنیلیر و املانین اؤزو معنانی داگؤستریر.

یازیمیزدا عربه مخصوص اولان حرف‌لر

اؤنجه‌لر دئدیگیمیز کیمی عرب دیلینین (س – ص – ث) یئرینه و (ز – ظ – ض – ذ) یئرینه دیلیمیزده بیر سس واردیر. بو حرف‌لرین عرب دیلینده مختلف تلفّظلاری اولدوغو حالدا تورک دیلینده آنجاق بیر تلفّظلاری وار و او دا بو مثال‌لاردا (س – ز) و (ت – ط) حرف‌لرینده (س – ت) و (هـ – ح) حرف‌لرینده (هـ)دیر بونونلا دا دیلیمیزین اؤز سؤزلرین یازماغا (س – هـ – ز – ت) حرف‌لریندن فایدالانمالی‌ییق بونا دایاناراق (آصلان – قاطیر – حله – طرلان) و بو کیمی املالاریمیز یانلیش‌دیر و اونلاری (آسلان – قاتیر – هله – ترلان) یازمالی‌ییق.

(ح)یه چئوریلمیش (خ)

(dahI) سؤزونده گلن (ح) اصلینده (خ) اولدوغونا گؤره (دخی = اسگی یازیلاریمیزدا) اونو (داهی) دگیل (داحی) یازاجاغیق بئله‌لیک‌له ده اونون املاسین (داهی = (dahi) سؤزونون املاسیندان آییریریق.

اسگی یازی لاریمیزدا (ص – ط)

اسگی یازیلاریمیزدا و شعر دیوانلاریمیزدا گاهدان اصیل تورک

سؤزلرینده (ص و ط) حـرفلری ایـله راسـتلاشیریق.اونـون آچـیقلاماسی بئله‌دیر کی: او زامانلار قالین مصوّت‌لری اولان سؤزلری (ص و ط) و اینجه مصوّت‌لی‌لری (س و ت) حرف‌لری‌ایله گؤستریرمیشلر نئجه کی حکیم فضولینین دیوانیندا (صو، اوصـانماق، اوطـور، طـرناق) کـیمی امـلالاری گؤروروک و اونون مقابلینده (سن – نیسگیل – بـوتون – گـیتدی) کـیمی املالار دا گـؤزه چـارپیر. بـوگونکو امـلامیزدا او مـصوّت‌لری گـؤسترمگه علامت‌لریمیز اولان حالدا او حرف‌لری یازماغیمیز یئرسیزدیر بـو ایسـه یازمالی‌ییق: (سو، اوسانماق، اوتور، دیرناق و س)

استثنا: اسگی یازیلاریمیزدان قالان (ص) حرفینی بیر پارا استثنایی موقع‌لرده ایشلتمک اولار. مثال ایچون (سیندی) یازاندا اونو sIndI و sindi اوخوماق اولور بورادا بو ایکی تلفّظو گؤسترمگه و اونلاری آییرماغا قالین مصوّتی (ص) اینجه مصوّتی ایسه (س) حرف‌لری‌ایـله گـؤسترمک اولار (صـیندی – سـیندی) اشـاره اولونـدوغو کـیمی آنجاق بئله بـیر خـاص مـوقعیت‌لرده (ص) حــرفیندن فــایدالانـیریق مـثلاً (سـینماز – سـینیق) سؤزلرینده (ص) حرفینی ایشلتمگیمیزین گرک‌لیگی یوخدور آنجاق (سیر داغـی – صـیر داغـی) دئـیه‌نده و یـازانـدا ایکـی تـلفّظ بـیری – بـیریندن

آیریلماقدادیر.

(سیرداغی = sirdağı)-(صیر داغی = sırdağı)

یاپیشیق و آیری یازی‌لار

الف ـ سؤزومو ائله بو بؤلمه‌نین باشلیغیندا یازیلان (یازی‌لار) کلمه‌سیندن باشلاییرام بو باشلیق (یازیلار) یا خود (یازی‌لار)اولا بیلر آنجاق (یازی‌لار) اولاندا (یازی) کلمه‌سینین مستقل اولدوغو و اونا جمع علامتی (لار)ین آرتیریلماسی گؤزوموزون اؤنونده دورور (یازیلار) اولاندا ایسه واحد بیر کلمه یاخود واحد بیر فعل ذهنه گلیر و او (یازیلماق) کؤکوندن آیریلمیش بیر فعل‌دیر بئله بیر موقع‌لرده کلمه‌میز فعل اولارسا یاپیشیق یوخسا کلمه و جمع علامتی اولارسا آرالی یازماغیمیز گرک‌دیر. هابئله‌دیر: (قاضی‌لار - قازیلار - قازی‌لار) سؤزلری و (یاپی‌لار - یاپیلار - یاپی: ساختمان) و (گولاب‌لار - گولابلار = گولابلاماق، گولاب سپمک معناسیندا).

ب ـ بو مثال‌لارا دقّت ائده‌ک:

۱ـ ایندی کی سؤز بئله گلدی من سیزه ایناانمیرام.

۲ـ ایندیکی موقعیتدن نهایت فایدالانمالی‌ییق.

مثال‌لاردا گؤروندوگو کیمی بیرینجی جمله‌ده (ایندی) سؤزونو تلفّظ ائدرکن (ن) حرفینین اوستونده فشار واردیر و (ایندی کی) سؤزو ایکی فشارایله اوخونور بونا گؤره ده اونو (ایندی کی) یازدیق آنجاق ایکینجی جمله‌ده (ایندیکی) بیر قئید کیمی ایشلنیبدیر و اوچ هجادان تشکیل تاپان بو کلمه‌نین هر اوچ هجاسی بیر شدت‌ایله دئییلیر نتیجه‌ده اونو (ایندیکی) فورموندا یازدیق هابئله‌دیر: (سنده – سن ده) آشاغیداکی جمله‌لرده:

۱ـ سنده وار منده وار جیراندا وار مارالدا یوخ

۲ـ سن ده بیلدین من ده بیلدیم جیران دا بیلدی مارال بیلمه‌دی.

ایکینجی بؤلمه

دوز دانیشاق، دوز یازاق (۱)

---

۱ -کئچن صحیفه‌لرده یازی قایدالاری حاقیندا بیر پارا قئیدلریمیز اولدو گلن صحیفه‌لریمیزده ایسه بیر سیرا یازیلاریمیزدا چوخ گؤرسنن گرامر پوزغونلوقلارینا اشاره‌لریمیز اولاراق اونلارین دوزه‌لیشینه گؤستریش‌لر گؤستریله‌جک‌دیر.

باخایدیم - باخاردیم

اورمو لهجه‌سینده و اونون تأثیری‌ایله بیر پارا یازی‌لاردا بو ایکی چئشیتلی فعل بیری - بیری‌ایله دگیشیک دوشور مثلاً «کاش من ده اورادا اولاردیم» دئیه‌نده جمله‌میز ایرادلی‌دیر چونکی تورک دیلینده ایستک و آرزونو گؤسترمگه (اولاردیم) دگیل (اولایدیم) دئمه‌لی‌ییک بئله بیر فعل‌لر اورمو لهجه‌سینده، اورمو رادیو - تلویزیونوندا و بیر پارا شعرلرده و اثرلرده گؤزه چارپیر بونلارین یانلیش اولدوغونو بیلدیره‌رک (اولاردیم) فعلینین معناسینا دقّت ائدیریک: دیلیمیز لغت باخیمیندان اولدوغو کیمی فعل باخیمیندان دا چوخ وارلی بیر دیل‌دیر مثلاً فارس دیلینده (نگاه می‌کردم) مرکب فعلی دیلیمیزده اوچ نوع ساده فعله ترجمه اولا بیلیر.

الف ـ باخایدیم ----> کئچمیش زاماندا الدن گئتمیش ایستک و آرزونو گؤستریر (کاش سیز باخاندا من ده باخایدیم)

ب ـ باخاردیم ----> کئچمیش زاماندا بیر ایشین آردیجیل و استمراری حالتده تکرار اولدوغونا اشاره‌دیر (من گونده مدرسه‌یه گئدنده یولومون اوسته‌کی ماغازالارا باخاردیم - بو ایش گونده تکرار اولورموش)

ج ـ باخیردیم ---> کئچمیش زاماندا بیر ایشین بیر دؤنه اتفاق دوشمه‌سی و اونون آز بیر مدت دوام تاپدیغینی گؤستریر: (ایکی ماشین توققوشاندا من اونلارا باخیردیم – بو ایش بیر دفعه اولوبدور و بو بیر دفعه اولدوغوندا بیر مدت ادامه‌سی اولوب)

همین فعل‌لر مضارع زامانیندادا صرف اولا بیلیر:

الف ـ کاش سیز باخانلارا من ده باخام.

ب ـ من گونده مدرسه‌یه گئدنده یولومون اوسته‌کی ماغازالارا باخارام

ج ـ من ماشینلارین توققوشماسینا باخیرام.

بؤیوک‌لنمک – عزیزلنمک

رادیو – تلویزیون خبرلرینده و گاهدان نشریاتدا تورک دیلینده گولمه‌لی بیر معناسی اولان (بؤیوک توتماق) فعلینه راست گلیریک.

بو دوزه‌لتمه فعل فارس دیلینین (بزرگداشت) سؤزونون مقابلینده ایشلنیلیر و بو فعلی ایشله‌دن‌لر دیلیمیزین فعل خزینه‌سیندن خبرسیز اولاراق همین (بزرگداشت) سؤزونو ساده‌جه ترجمه ائدیرلر و بوندان غافل‌دیرلر کی بیزیم دیلیمیزده (بؤیوک توتماق) بؤیوک آداملاری یاخود آدلاری (بؤیوک) اولانلاری قووالاییب یاخالاماق معناسینداد‌یر و (بؤیوک توتما مراسمی) تویوق توتماق منظره‌سی کیمی بیر شئی اولا بیلیر.

دیلیمیزده بئله گولونج بیر سؤزون یئرینه رایج اولان و چوخ معنالی (بؤیوک‌لنمک و عزیزلنمک) کیمی فعل‌لریمیز واردیر و مثال ایچون رادیو خبرینده (معلم گونونه بیر بؤیوک توتما مراسمی قورولدو) جمله‌سینین یئرینه (معلم گونو عزیزلندی) یاخود (معلم گونو بؤیوک‌لندی) دئمک‌له دوزگون، معنالی و حجم جهتیندن قیسا بیر جمله ایشلتمک اولار. بئله‌لیک‌له جمله‌میزین گؤزل‌لیگی و فصاحتی نئچه قات آرتار (آغیرلانماق) سؤزو ده عینی معنانی داشی‌یر.

مجهول فعل

آنا دیلیمیزده معلوم فعلین سونونا (ل) آرتیرماق‌ایله مجهول فعل یارانیر:

آپاردی	آپاریلدی
گتیردی	گتیریلدی
سوپوردو	سوپورولدو

اورمو لهجه‌سینده و بیر پارا لهجه‌لرده مجهول فعل بیر باشقا یول‌ایله ده دوزه‌لیر:

آپاردی	آپارلاندی
گتیردی	گتیرلندی

گؤتوردو　　　　　　　　　گؤتورلندی

بونون گرامری ایرادی یوخدور آنجاق بو قیلیق مجهول یاراتماق لهجه‌دیر و ادبی دیلیمیزده و ادبی یازیلاریمیزدا اونون یئری یوخدور. بونونلا بئله بیر پارا اثرلرده هابئله اورمو رادیو - تلویزیونوندا بو سایاق فعل‌لر ایشلنمکده‌دیر بونلارین ایرادلی اولدوقلارینی بیلدیرمک‌له علامه صابردن بیر نمونه وئریرم.

ای وای کی حیثیّت ملّت گؤتورولدو

ملّتده اولان بوسبوتون عادت گؤتورولدو

بیر آیری باخیمدان مثال ایچون (گؤتورلندی) فعلی باشقا بیر معنا داشی‌بیر (گؤتورلنمک) یورومک و هجوم ائتمک معناسی وئریر نتیجه‌ده هم ادبی دیلیمیزین قایدالارین رعایت ائتمک هم ده بئله بیر معنالار چیخماماق ایچون یازیلاریمیزدا (گؤتورلنمک) دگیل (گؤتورولمک) یازمالی‌ییق.

کئچمیشده گله‌جک زامان

دیلیمیزده ایشلنن زامانلاردان بیری‌دیر فارس و عرب دیلینده معادلی یوخدور انگلیس دیلینده معادلی اولسا دا اونو دئمگه بیر جمله بویوندا فعل ایشلنیر فارس دیلینده اونو گؤسترمگه بیر آرتیق جمله لازم‌دیر و بو جمله‌ده (قرار) سؤزوندن استفاده اولونور تأسف‌له دیلیمیزدن

اوزاقلاشدیغیمیزا گؤره و دیلیمیزین گرامرین بیلمه‌دیگیمیزه گؤره بیر چوخ یئرلرده حتی یازیلاردا اونو فارس دیلیده ایشلنن کیمی ایشله‌دیریک مثلاً «قرار ایدی دونن گله‌سن گلمه‌دین» دئیه‌نده جمله‌میزین ایرادی واردیر چون بو جمله دقیقاً فارس گرامری‌ایله قورولموش بیر جمله‌دیر. بیز اونون یئرینه «دونن گله‌جک‌ایدین گلمه‌دین» دئمه‌لی‌ییک بئله‌لیک‌له باشقا دیل‌لرده اولمایاراق دیلیمیزده اولان بیر زامانی ایشله‌دیریک هابئله جمله‌میزین فصاحتی نئچه قات آرتیر. باشقا مثال‌لارا دقّت یئتیره‌ک:

قرار ایدی بو درسی یازاسان یازمامیسان --> بو درسی یازاجاق‌ایدین یازمامیسان.

قرار ایدی تبریزه گئدم گئدنمه‌دیم --> تبریزه گئده‌جگ‌ایدیم گئدنمه‌دیم.

یاشار قرار دگیلدی سهنده چیخا، چیخدی --> یاشار سهنده چیخمایاجاق‌ایدی چیخدی.

بیز قرار دگیلدی سیزه گلک گلدیک --> بیز سیزه گلمه‌یه‌جک‌ایدیک گلدیک.

کی (که)

ادبی دیلیمیزده و دوزگون تورکجه بیر جمله‌ده (کی) سؤزجوگونون

یئری یوخدور (کی) فارس جمله‌لرینده بیر باغلاییجی (حرف ربط) کیمی ایشلنر و او دیلین تأثیری‌ایله دیلیمیزه داخل اولوب بیزیم دوزگون جمله‌لریمیزده بو سؤزه احتیاج یوخدور و هر تورک جمله‌سینده (کی) سؤزونو گؤرسک او جمله‌نین ایرادلی اولماغینا اینانمالی‌ییق تأسفله بو باغلاییجی حددن آرتیق دیلیمیزده ایشلنیر و حتی اوستاد شاعرلرین شعرلرینده ده گؤزه چارپیر هله شعرده وزن مسأله‌سینه گؤره مجوّزی اولسا دا نثرده اونون هئچ یئری یوخدور و اونو بو اندازه‌ده ایشلتمگیمیز دیلیمیزین فصاحتین آزالدیر و باشقا طرفدن دیلیمیزه ظلم ساییلیر بو مثال‌لارا دقّت ائدک:

او سؤزو کی سن دونن منه دئدین.

ای اونلار کی ایمان گتیریبسیز.

آیدین گؤروندوگو کیمی بو جمله‌لرده فارس گرامرینین ایزی آپ آچیق گؤرسنمکده‌دیر آنجاق اونلارین یئرینه:

سن دونن منه دئدیگین او سؤز

ای ایمان گتیرمیش‌لر (یاخود ای اینانمیش‌لار)

دئیه‌نده جمله‌میزین فصاحتی نئچه قات آرتیر، (کی) سؤزونو ایشلتمیریک هابئله دوزگون بیر تورک جمله‌سی دانیشیریق.

(کی) سؤزون (کیم) ائتمک‌له دیلیمیز تورک‌لشمیر.

گئدورم ـ قالورام

فـعل‌لريميزين يـوخاريدا قـئيد اولونـدوغو كـيمى يـازيلماقلارى ديليميزين قايدالارى‌ايله اويغون دگيل. گاهدان بئله بير يازى‌لارى بير پارا كـتابلاردا خـصوصيله تـوحه كـتابلاريميزدا گـؤروروک بـونلارين يـانليش اولدوقلارينى بيلديره‌رک آرتيرماليى‌يق كى فعل‌لريميزين بـئله تـلفّظلارى لهـجه‌لريميزين هـئچ بـيرينه اويـارى يـوخدور و بـيزيم هـئچ بـير شـهر و كـنديميزده فـعل‌لر بـئله تـلفّظ اولونـمورلار. بـونا اينانـاراق اونـو تـوركيه لهجه‌سينين تأثيريندن بيلمک اولار. توركيه‌ده همين فعل‌لر «گـيديوروم» و «قـاليوروم» تـلفّظ اولورلار. آذربـايجاندا ايسـه «گـئديرم» و «قـاليرام» دئييلمكده‌دير نتيجه‌ده بو ايكى لهجه‌نى بـير - بـيره قـاتاندا «گـئدورم» و «قالورام» كيمى تلفّظلار يارانير. بير نئچه باشقا نمونه‌يه دقّت ائده‌ک:

يانليش	دوز
باخورام	باخيرام
ائدورم	ائديرم
گلورم	گليرم
آلورام	آليرام

...

البـتده تـبریز لهـجه‌سینده «گـئدیروخ» و «قـالیروخ» و هشـتری لهـجه‌سینده «گـئدیسوز» و «قـالیسوز» کـیمی تـلفّظلار دا واردیـر آنـجاق هـامیسیندان چکـینرک اثـرلریمیزی یـوخاریدا اشـاره قـیلیندیغی کـیمی یازمالی‌ییق.

تورپاق - توپراق

مختلف یازیلاریمیزدا بو ایکی چئشیت یازینی گؤروروک "بونلارین هانسی دوغرودور؟" سؤالینا گلدیکده دئیه بـیلریک «تـوپراق»یـن آرتـیق سندیّتی واردیر و اولا بیلر کی توپراق = توپ و راق (صفت علامتی) دان تشکیل تاپمیش بیر سؤز اولا آنجاق آذربـایجان تـورکجه‌سی اؤز یـارانـما تاریخینده و اؤزونون مستقل بیر لهجه‌یه چئوریلدیگی زاماندان بری اؤزونه مخصوص بیر اؤزل‌لیک‌لرایله باشقا تورک لهجه‌لریندن سئچیلیر ایندی بو اؤزل‌لیک‌لرده بیر پارا بیزده اولان تلفّظلار حقیقته یاخین‌دیر و اصـل‌دیر و بیر پارا باشقا لهجه‌لرده اولان سؤزلر. بوناگؤره ده همین سؤز آذربایجاندا و آذربایجانین ادبـی دیـلینده «تـوپراق» دگـیل «تـورپاق» یـازیلیر. هـابئله‌دیر «یارپاق» سؤزو، بیز اونو «یاپراق» یازمایاجاغیق آنجاق «گؤرمک» کؤکوندن دوزه‌لن «گؤرستمک» دوغرو اولورسا دا ادبی دیلیمیزده گلن و مطرح اولان «گؤسترمک»دیر. و بیز یازیلاریمیزدا «گؤسترمک» یازمالی‌ییق بونونلا دا

ادبی یازیلاریمیزدا:

یازاق	یازمایاق
توریاق	توپراق
یارپاق	یاپراق
گؤسترمک	گؤرستمک
اؤیرتمک	اؤرگتمک

سای و ساییلان (عدد و معدود)

دیلیمیزده سای هر نئچه اولورسا دا ساییلان همیشه مفرد ایشلنیر دئمک معدود عدددن تبعیت ائله‌میر البتده بو عرب دیلینده و بیر پارا اروپا دیل‌لرینده عادی بیر مسأله‌دیر مثلاً عرب دیلینده عدد بیر اولاندا اوندان سونرا گلن اسم مفرددیر. عدد بیردن چوخ اولارسا اسم ده جمع باغلانیر آنجاق آذربایجان دیلینده و عمومیّتده تورک دیل‌لرینده بئله دگیل مثال ایچون: بیر قاپی - اوچ قاپی و .... قاپی هر نئچه اولورسا اولسون جمع باغلانمایاجاق‌دیر البتده بورادا بیر نئچه استثنا واردیر و بو دا شاید اورادان اولسون کی بیر زامان دیلیمیزده سابیلان سایا تابع اولورموش آنجاق گینه تأکید ائتمه‌لی‌ییک بو نئچه مورد استثنا بیزیم قدیمدن قالما نئچه سؤزوموزده واردیر ایندی بوگونکو دیلیمیزده هئچ بیر استثنا یوخدور و بیز

همیشه یوخاریدا قئید اولان قایدانی رعایت ائتمه‌لی‌ییک.

اشاره قیلدیغیمیز کلمه‌لردن نئچه‌سی بونلاردیر: یئددی قارداش‌لار، اوچ ائولر، قیرخ حرامی‌لار، یئددی ائولر و بیر نئچه باشقا بونلارا بنزر ترکیب‌لر.

دیلیمیزده اسم مصدر

دوغما آذربایجان تورکجه‌میزده (لیق – لوق – لیک – لوک) اک‌لری صفتین سونونا آرتیریلماق‌ایله صفتدن اسم مصدر دوزه‌لدیر. (یئکه‌لیک – دوغرولوق – اوجالیق – دوزلوک) دئدیک‌لریمه مثال اولا بیلرلر.

بیلدیگیمیز کیمی دیلیمیزده مصدر علامتی «ماق» و «مک»دیر و دئمه‌لی کلمه‌نین سون هجاسی قالین مصوّت اولورسا «ماق» (آلماق – آپارماق) کیمی و کلمه‌نین سوْن هجاسی اینجه مصوّت اولان حالدا «مک» (یئمک – سوپورمک) کیمی مصدر یارانیر ایندی ایسه سؤز بوراسینداد‌یر کی بیر پارا یازی‌لاردا (شعرلرده – مقاله‌لرده و . . .) و حتی بیر پارا دانیشیقلاردا و رادیو – تلویزیون وئریلیش‌لریندە (آلماقلیق – گؤرمک‌لیک – یئمک‌لیک) و بو کیمی ترکیب‌لر گؤرسنیر و ائشیدیلیر بو ترکیب‌لرین یانلیش اولدوقلارینی بیلدیره‌رک دئمه‌لی‌ییک. (آلماق – گؤرمک – یئمک) معنانی بیتیریر و اونلاردان سونرا گلن اسم مصدر علامتی یئرسیزدیر.

یاز	**یازمایاق**
آلماق	آلماقلیق
یئمک	یئمک‌لیک
گؤرمک	گؤرمک‌لیک

یادیرقادیغیمیز سؤزلر

دیلیمیزدن اؤزگه دیل‌لره گئتمیش لغت‌لرین سایی آز دگیل آنجاق ائله بو دیلیمیزین اؤزگه دیل‌لره گئتمیش بیر چوخ لغت‌لری‌ایله یادیرقامیشیق و اونـلارین اؤزومـوزونکو اولدوقـلارین اونـوتموشوق اثـرلریمیزده‌ایسـه اونلاری اؤزگه دیل‌لرده تلفّظ اولدوقلاری کیمی یازیریق و دوشونوروک بو بیر سهودیر. دیلیمیزی بو جهتدن دوزگون‌لشدیرمه‌لی‌ییک. مـثال ایـچون دیلیمیزده (اومماق – اومسونماق – اومساق) سؤزلری‌ایله بیر کؤکدن اولان «اومود» سؤزونو اکثریّتده «امید» یاخود «اومید» یازیب اوخویوروق بونون یانلیش‌لیغینی بیلدیره‌رک دئمه‌لی‌ییک بو بیر تورک سؤزودور و بیز تورک سؤزلرینی هر حالدا تورک قـایدالاری و تـورک امـلاسی‌ایـله یـازمالی‌ییق نتیجه‌ده ″امید″ دگیل ″اومود″ یازاجاغیق. هابئله (آریتماق – آریتداماق – آریـماق) سـؤزلریندن آلیـنمیش «آری» سـؤزونو «عـاری» دگـیل «آری» یازاجاغیق و بو (آریتدانمیش و پاک) معناسی وئریر و (آیدان آری سودان

دورو) مثلیمیزده ده ایشلنیبدیر و عرب سؤزو دگیل:

یازمایاق	یازاق
امید	اومود
عاری	آری
قطار	قاتار
اطاق (اتاق)	اوتاق
سبلان	ساوالان

آسیمیلاسیون - ادغام

کلمه‌نین تلفّظونده بیر حرفین آیری بیر حرفه چئوریلمه‌سینه آسیمیلاسیون دئییلیر. ایندی‌ایسه بیر نئچه حرفین چئوریلمه‌سینه اشاره اولونور.

ن ---> م، یانمیر ---> یاممیر، اووونمور ---> اوووممور

چ ---> ش، اوچسام ---> اوشسام، آچماق ---> آشماق

ر ---> ل، گئدیرلر ---> گئدیل‌لر، گؤرورلر ---> گؤرول‌لر

ت و ز ---> س، آتسا ---> آسسا، پوزسا ---> پوسسا

بو حرف‌لرین دگیشیلمه‌سی لهجه‌ده و تلفّظده‌دیر یوخسا ادبی دیلده و یازیلاردا هر کلمه‌نین دوغرو و دوزگون حالتین یازاجاغیق:

یازاق	یا(ما)یاق
یانمیر	یاممیر
اوچسام	اوشسام
گئدیرلر	گئدیل‌لر
آتسا	آسسا

دیلیمیزین ادغام قایدالاریندان بیر حرفین باشقا بیر حرفه چئوریلمه‌سی‌دیر و اکثریتده تلفّظلاری بیری - بیرینه یاخین اولان حرفلر بیری - بیرینه چئوریله بیلیرلر مثال ایچون «باخار» بیر نفر و مفرددیر نئچه نفر و جمع اولان حالدا جمع علامتی اولان «لار» اونا آرتیریلماق‌ایله «باخارلار» عمله گلیر آنجاق دیلیمیزده تلفّظ ائدنده اونو «باخاللار» دئییب و ائشیدیریک بورادا فعلین سونوندا گلن «ر» حرفی اؤز یئرینی «ل» حرفی‌ایله دگیشیبدیر. بیز اونو یازاندا همیشه (باخارلار) یازاجاغیق آنجاق تلفّظ ائدنده (باخارلار). (باخاللار) هر ایکیسین دئمک اولار.

بونو اونوتمامالی‌ییق کی بو قایدا آنجاق فعل‌لرین باره‌سینده دوغرودور و اسم‌لرده اشاره قیلدیغیمیز ادغام یوخدور مثلاً آزماق کؤکوندن آلینان (آزار) فعلی جمع باغلانان حالدا (آزارلار) اولور اونو (آزاللار)دا تلفّظ ائتمک اولار آنجاق اگر همین آزاری درد و خسته‌لیک معناسیندا ایشلتسک هئچ وقت (آزاللار) تلفّظ اولمایاجاق‌دیر. همیشه

(آزارلار)یازیلیب اوخوناجاق‌دیر هابئله (بازار) جمع باغلانیرسا (بازارلان) اولور و (بازارلار) سؤزو ده هئچ وقت ادغام اولمایاجاق‌دیر چون بو اسم‌دیر. ادغام یالنیز فعل‌لرده واردیر.

یازمایاق	یازاق
آلاللار	آلارلار
تؤکه‌للر	تؤکرلر
توپلایاللار	توپلایارلار
ازللر	ازرلر

دیلیمیزین باشقا بیر ادغام قایداسی فعلین چیخیش فورماسیندا گؤرسنیر بیر زامان دئییریک: علی‌دن آلدیم – ساراداندان سوروشدوم. بیر آیری یئرده‌ایسه دئییریک: حسن‌نن آلدیم – غلامنان سوروشدوم.

ایکینجی جمله‌لریمیزده (دن) یئرینه (نن) گلیبدیر و بو (ن) و (د) حرفینین یاخین تلفّظلاری اولدوغوندان و اونلارین بیری – بیرینه چئوریلمه‌سیندن آسیلی‌دیر دئمک ایکینجی جمله‌لرده (ن) تلفّظو ساده‌لشدیریر و بونا گؤره ده لهجه‌میزده (د) یئرینی (ن) حرفینه وئریبدیر آنجاق قایدا و قانونا دورساق (نن) دگیل (دن) اولمالی‌دیر و بونونلا دا یازی‌لاریمیزی تمامیله قایدالی و قانونلو یازاجاغیق و ایکینجی جمله‌لریمیزی ده حسن‌دن آلدیم – غلامدان سوروشدوم یازماغیمیز

دوغرودور.

یازاق	یازمایاق
حسن‌دن	حسن‌نن
غلامدان	غلامنان
دونن‌دن	دونن‌نن
قالاندان	قالاننان
...	...

«و»

یازیلی اثرلرده گاهدان «و» حرفی زاید شکیلده گؤرسنیر بو ایسه فارس دیلینین تأثیریندن‌دیر فارس دیلینده دئییلن در و پنجره - بزرگ و کوچک - زن و شوهر - دیلیمیزه ترجمه اولوناراق قاپی - پنجره، کیچیک - بؤیوک، ار - آرواد کیمی بیر ترکیب‌لر یارادیرلار. همین ترکیب‌لرده گؤروندوگو کیمی ایکی اسمین آراسیندا اولان «و» دیلیمیزده گؤتورولوبدور و بو عمومی بیر قایدا اولا بیلر مثال ایچون حکیم هیدجی‌نین دیوانیندا:

شاها دا شاهقولو دئمم کی بوگون خان - بگ گؤرمگینه واریم عار

بورادا خان و بگ یازیلمایاجاق‌دیر و گتیردیگیمیز کیمی خان - بگ

یازیلمالی دیر.

لهجه فرق‌لری

گئنیش جغرافیایی ساحه‌ده یئرلشن آذربایجان تورکجه‌سینده دانیشان دیلداشلاریمیزین سایی چوخ اولدوغونا باخاراق بونلارین آراسیندا لهجه اختلافی طبیعی مسأله ساییلیر بوایسه یازی‌لاریمیزدا بیر پارا اختلافلارا سبب اولا بیلر مثال ایچون (دگیل) سؤزو مختلف لهجه‌لرده dəyil - döyul - deyil فورمالاریندا تلفّظ اولور هابئله (کؤنول) مختلف لهجه‌لرده göyül könül, kovıl, gönül , gövül دئییلمکده‌دیر (بووه = رتیل) böy, böv, boy, büvə دئییلیر و بیر سیرا بئله کلمه‌لر واردیر. بیز بونلارین هئچ بیرین او بیری‌لردن اوستون توتاراق اونو اصل بیلنمریک آیری طرفدن هر کس بونلاری اؤز لهجه‌سینده یازسا یازی‌لاردا اختلاف چیخاجاق‌دیر نتیجه‌ده بیز بئله بیر موقع‌لرده ادبی دیلیمیزده مطرح اولان تلفّظو گؤتوروب باشقالارین کنارا قویاجاغیق ادبی دیلیمیزایسه عالیم‌لریمیز و دیلچی‌لریمیزین واسطه‌سی‌ایله یارانیبدیر و اونلاردا بو مختلف تلفّظلاردان بیرین توتوب او بیریلری کنارا قویوبلار و بئله‌لیک‌له یوخاریداکی کلمه‌لری deyil , könül , büvə یازمالی‌ییق.

فعل‌لرین لهجه‌لرده اولان صرفی

لهجه فرق‌لریندن بیری فعل‌لرین صرفینده گؤرسنیر:

«آلاجاغام، آجاجایام، آلاجیام، آلاجام» و. . . بئله یئرلرده فعلین یارانما اوسلوبونا دقّت یئتیرمه‌لی‌ییک ائلیمیزده بیر مثل وار: «آلتیدا آلاجاغیم یوخدور یئددیده وئره‌جگیم» بو مثل وطنیمیزین هر یئرینده ائله بو سایاق ایشلنیر دیلیمیزده ایسه گله‌جک زامانین دوزه‌لیشینه دقّت یئتیرسک گؤره‌جگیک فعلین بویروق یاخود امر فورماسی «آل»دیر بونون سونونا «آجاق» آرتیریلارکن «آلاجاق» شکلینه دوشوبدور بیز همین فعلی صرف ائتدیگیمیز حالدا «آلاجاق» سینمامالی دیر: «آلاجاغام، آلاجاقسان، آلاجاق، آلاجاغیق، آلاجاقسیز، آلاجاقلار» گؤروندوگو کیمی صرفلرین هامی‌سیندا «آلاجاق» بوتؤو قالیبدیر ایندی دؤنه‌ک لهجه‌لره: تبریزده «آلاجیوق» اورمودا «آلاجایام» خویدا «آلاجام» قوشاچایدا «آلاجیام» دئییلیر آیدین اولدوغو کیمی بو لهجه‌لرین هامی‌سیندا «آلاجاق» بوتؤو گلمه‌یرک سینیبدیر و دئیه بیلریک بو لهجه‌لر هامیسی سهوه اوغراییبلار بونا گؤره ده ادبی دیلیمیزده اولدوغو کیمی «آلاجاغام» دوزگون‌دور و بیز ده هر یئرده یازی‌لاریمیزدا بو فورمانی ایشله‌ده‌جگیک.

یازماياق	یازاق
گئده‌جیگم، گئده‌جم، گئده‌جاغام	گئده‌جگم

قالاجیام،قالاجام قالاجاغام

صفتین قاتلاری

دیلیمیز صفت قاتلاری باخیمیندان داها قدرتلی و داها زنگین‌دیر عرب دیلینده صفتین آنجاق ایکی قاتی وار (فاعل «فعیل» و افعل = صادق و اصدق،کبیر و اکبر کیمی)

باشقا دیل‌لرده‌ایسه صفت اوچ قاتدان آرتیق دگیل (فارسجادا: بزرگ، بزرگتر، بزرگترین – انگلیس جه‌ده: big - biger - bigest باشقا دیل‌لر ده بونلارین تایی) آنجاق آذربایجان دیلینده صفتین آلتی قاتی وار و بو هله آراشدیریلماییبدیر.

بؤیوک –بؤیوک‌رک–داهابؤیوک–انبؤیوک– لاپ‌بؤیوک –بؤم‌بؤیوک

یئکه – یئکه‌رک – داها یئکه – ان یئکه – لاپ یئکه – یئپ یئکه

قالین – قالین‌راق – داها قالین – ان قالین – لاپ قالین – قاپ قالین

دایاز – دایازراق – داها دایاز – ان دایاز – لاپ دایاز – داپ دایاز

درین – درین‌رک – داها درین – ان درین – لاپ درین – دپ درین

اوجا – اوجاراق – داها اوجا – ان اوجا – لاپ اوجا – اوپ اوجا

آز – آزراق – داها آز – ان آز – لاپ آز – آپ آز

دورو – دوروراق – داها دورو – ان دورو – لاپ دورو – دوپ دورو

ازگین – ازگین‌رک – داها ازگین – ان ازگین – لاپ ازگین – اپ ازگین

دیلیمیزین صفت قاتلاری بو قدر گئنیش، قدرتلی و گؤزل اولا – اولا تأسف‌له بیر پارا وطنداشلاریمیزین دیلینده آزتر و چوخ‌تر کیمی بیر ترکیب‌لر ایشلنیر بو دوغرودان دا تأسف‌لندیریجی بیر صحنه‌دیر!!؟

چاغیریش (ندا) علامت‌لری

آذربایجان تورکجه‌سینده بیر نئچه چاغیریش علامتی واردیر: آی، اوی، آهای، اوهوی، هئی، ای و... آنجاق گاهدان بیر پارا یازیلان شعرلرده «بولبولا» و «شاعرا» کیمی خطابلار گؤرسنیر. گؤروندوگو کیمی بئله بیر چاغیریشلار نه دوزدور نه ده بیر گؤزل‌لیک‌لری وار اونلارین یئرینه ای بولبول و ای شاعر یاخود بولبول ای و شاعر ای دئیه بیلریک حتی اسم ایله ندا علامتینین آراسینا فاصله ده سالماق اولار:

کؤنلوم سئوین ای دردینه درمان گله‌جک‌دیر.

شاعرلریمیز خصوصیله یئنی قلم گؤتورن‌لردن اومورروق کی دیلیمیزین قایدالارین منیمسه‌مک‌له تورکجه‌میزی آرتیق قوْروسونلار.

گوندوزلر غمینی هئی بوروندوگوم   گئجه‌لر یوخودا های گؤروندوگوم

هفته‌لر دالینجا ای سوروندوگوم   ایل‌لر حسرتینده آی دولاندیغیم!

فعل سینمایير

فارس و عرب و بیر پارا دیل‌لرده اولدوغونا رغماً آنا دیلیمیزده فعلین کؤکو سینمایير. فارس دیلینده فعلین ماضی، مضارع و مستقبل فورملارینا دقّت یئتیرسک گؤره‌ریک: «آمد»، «می آید»، «خواهد آمد». ماضی ایله مضارعین هئچ بیر ظاهری اوخشارلاری یوخدور (بیر حرفدن باشقا) آنجاق تورک دیلینه گلنده «گلدی»، «گلیر» و «گله‌جک» فورملارینا باخساق گؤرسنیرکی «گل» بوتون فعل‌لرین اوّلینده ثابت‌دیر و آنجاق فعله آرتیریلان اک‌لر (پسوندلر) فرقلنیرلر. آیری بیر مثال: «آغلادی»، «آغلاییر»، «آغلایاجاق». بورادا دا گؤروندوگو کیمی «آغلا» سؤزو ثابت قالیبدیر. بونونلا دا «آغلی‌ییر» و «آغلیاجاق» یازماغیمیزین گرامری ایرادی وار.

هابئله دیر:

یازمایاق	یازاق
اودلویور	اودلاییر
دوغرویور	دوغراییر
چالخالی‌یير	چالخالاییر
قووزی‌یير	قووزاییر

دیلیمیزین جمع علامتی

آذربایجان و عمومیتده تورک دیل‌لرینین جمع علامتی «لر» و «لار»دیر. آذربایجان لهجه‌سینده کلمه‌نین سون هجاسی قالین مصوّت‌لردن اولورسا جمع باغلاتاندا اونا «لار» اینجه مصوّت اولان حالدا ایسه سوتونا «لر» آرتیریلیر و بو هم اسم‌لره هم ده فعل‌لره شامل اولور:

قاپی	قاپی‌لار
قالدی	قالدیلار
ال	ال‌لر
گلدی	گلدیلر

البتده عرب دیلینین جمع علامت‌لریندن اولان «ات» استثنا و بیر دخیل جمع علامتی اولاراق بیر نئچه کلمه‌میزده ایشلنیر:

باغ	باغات
ائل	ائلات
موغام	موغامات

آنجاق اشاره اولدوغو کیمی بو علامت عمومیتده دیلیمیزین جمع علامتی سایی‌لا بیلمز و او نئچه کلمه‌دن باشقا آیری یئرده ایشه گلمز. بونونلا بئله بیر پارا شعرلرده و یازیلاردا ائیره‌تی جمع علامت‌لری گؤرسنیر مثلاً حکیم نظامینین شعرلرینین ترجمه‌سینده اوخویوروق:

یوخومدور طاقت هجران یوخومدور

یوخومدور ای مسلمانان یوخومدور

گؤروندوگو کیمی بورادا ترجمه‌چی شاعر قافیه سیخینتی‌سیندا قالاراق دیلیمیزین اساسی بیر قایداسین پوزوبدور و حقسیزدیر.

اسگی تورک‌لرده جمع علامتی

الیمیزده و دیلیمیزده اولان بیر نئچه کلمه‌یه دقّت ائدرکن بئله آنلاشیلیر کی انگلیس دیلینده جمع علامتی کیمی ایشلنن (S) اسگی تورک‌لرده بیر جمع علامتی کیمی ایشلنیرمیش.

انگلیس دیلینده pen , Window , boy سؤزلری pens , Windows , boysفورمالاریندا جمع باغلانیر اسگی تورک‌لرده ایسه همین علامت گؤرونور.

Bin (bən = mən) ----> Binz ----> Biz

Sin (Sən) ----> Sins ----> Siz

dən (۱) ----> dənz ----> dəniz

۱ـ دن نارین بیر شئیه دئییلیر (تویوق دنی کیمی) و دنیز نارین شئی‌لرین (داملالارین) تویلانماسیندان یارانیر.

Bən (۱)   ----> Bənz   ---->   bəniz

بونونلا دا تورک دیلینین انگلیس دیلیندن داها قدیم اولدوغونا دایاناراق بو جمع علامتینین تورک‌لردن انگلیس‌لره گئتدیگینی جسارت‌له ادعا ائتمک اولار. اسگی تورک‌لرده باشقا بیر جمع علامتی (ان) ایمیش و بو اران (ار+ان) ارشکان (ارشک + ان) سؤزلرینده گؤرسنیر دیلیمیزده قالان بو سؤزلردن اوغلان (اوغول + ان) سؤزودور.

انگلیس دیلینده تورک سؤزلری

دونیانین هر جانلی بیر دیلی اؤزگه دیل‌لردن سؤز آلدیغی کیمی اؤزگه دیل‌لره ده سؤز وئرر هر دیلده بو آل - وئر اولماسا او دیل بیر بوجاقدا قالاراق اونودولار و تاریخین اؤلو دیل‌لرینه قاتیلار. تورک دیلیمیز دونیانین جانلی بیر دیلی اولاراق بو آل - وئردن ایراق دوشمه‌ییبدیر نمونه ایچون آشاغیدا بیر نئچه انگلیس دیلینده ایشله‌دیلن کلمه‌لریمیزه باخین و اونلارین آراسیندا اولان بنزیش‌لره دقّت ائدین.

دده (daddy)   کؤکه(cake)

۱ــ شاعرلریمیزین خصوصیله عمادالدین نسیمی‌نین دیوانلارینا دقت ائدیلیرسه «بن»ین «خال» معناسی وئردیگینی گؤروروک همین (خال)ی بیر نقطه توتارساق (اوز) بو نقطه‌لرین اجتماعسی دیر.

ننه(nanny)	خال لکه(blotch)بونوت
ننی(Nanoo)	آتا(Atavic)=لاتین
درین یئر(bottum)باتماق سؤزوندن	ببه(baby)
سابین(soup)	آیری(other)
چؤزمک(choos)	قاییش(belt)بئله‌باغلانان
بی‌بر(peaper)	چاققال(Jackal)
یوغورت(yogurt)	سوپورگه(sweeper)
دگرلی(dearly)	لایلا(lie)
تاپشیریق(deposit)	و س

کلمه‌لردن علاوه گرامر باخیمیندان آشاغیداکی مثالا دقّت ائده‌ک:

بو ائو او ائودن بؤیوکدور

انگلیسجه: This house biger than the other

بو مثالدا (دن = than) حرفی دقّته لایق‌دیر.

مثل‌لریمیزدن اولان «حسن سوخدو دگیرمانی» انگلیس دیلینده "hasan pretration hil" فورموندا ایشلنیر.

ایکن

ایکی جمله‌نی بیر – بیره باغلایان باغلاییجی‌دیر دئمک بیر ایش

قورتولمامیش باشقا بیر ایش باشلانیرسا بو باغلاییجی‌نی ایشله‌دیریک:

– من خیابانا گئدرکن علی یولا دوشدو.

– دام‌لارین قارین آتارکن یئنیدن قار یاغماغا باشلادی.

– اوشاق مکتبه گئدرکن کوچه‌یه دؤندو.

– حسین بورداکن اوره‌گین آلماق گرک.

یوخاریداکی جمله‌لرده گؤروندوگو کیمی:

– من خیابانا گئتمیشم. من گئدندن سونرا علی یولا دوشوبدو دئمک آز بیر مدت ایکیمیز بیرلیکده خیاباندا اولموشوق بو ایکی ایشین اولدوغونو زامان باخیمیندان آشاغیداکی کیمی گؤسترمک اولار:

من خیابانا	گئدرکن	
	علی	یولا دوشدو
	اورتاق زامان	

البتده ادبیاتیمیزدا و ان مشهورو حکیم فضولینین شعرینده باشقا بیر «ایکن» ده گلیبدیر بو ایسه شرق تورک‌لریندن گلمه بیر لغت اولاراق «چوخ» معناسی وئریر:

اؤل سیبدن فارسی لفظی ایله چوخدور نظم کیم

نظم نازک تورک لفظی ایله «ایکن» دشوار اولور

لهـجهٔ تـورکی قـبول و نـظم تـرتیب ائـیله‌ییب

اکـــثر الفـــاظی نـــامربوط و نـاهموار اولور

مـنده تـوفیق اولسا بـو دشـواری آسـان ائـیلرم

نوبهار اولجاق تـیکاندان بـرگ گـل اظـهار اولور.

عـمادالدیـن نسـیمینین «مـنده سـیغار ایکـی جـهان مـن بـو جـهانه سیغمازام» مصراعیندا اولان «ایکی» سؤزونو «ایکن» توتاراق هم بیرینجی و هم ایکینجی معنانی اوندان آلماق اولار: «منده سیغار ایکن جهان من بو جهانه سیغمازام»

باغلاییجی‌لار

«اراق - سه‌رک»

ایکی ایش بیر زاماندا گؤرولسه بو باغلاییجی‌نی ایشله‌دریک:

– علی خیاباندا دولاناراق ماغازالارا باخیردی.

– بالاجا اوشاق کوفلان گئدرک اوخویوردو.

بـــیر قـوجا اوغـــلونو قـــوماقدا ایکـــن

تــپیلر مـــســـجده اوغـــــلان قـــاچاراق

دایـــانارکن قـــاپیدا ســـــلر اوغـــول

مســـجده قـــویمامیشام قـــویمام آیـــاق

بـئل بـوكولموش قـوجا وقـتيمده مـنی

مسـجده سـالما آی انـصافسيز اوشـاق!

«بن - بان»

تقريباً «و» يئرينه ايشلنه بيلر و عموميتده ايكی ايشين فاصله‌سينه و

بيری - بيرينين آرديجا اولماقلارينا دلالت ائدير:

گئديين آلديم، آليبان گلديم.

يعنی: گئتديم و آلديم، آلديم و گلديم

«يبده - يبدا - ويده - ويدا»

«بن و بان» تكين «و» معناسی وئره بيلر.

گئديبده بساطلارين پوزدوم (گئديب و بساطلارين پوزدوم) باخيبدا

عبرتلی بير صحنه گؤردوم (باخيب و عبرتلی بير صحنه گؤردوم)

قيسا بير زامان فاصله‌سی يا خود اورتاق (شريک‌لی) زامان اولانـدا

آشاغيداكی كيمی يازا بيلريک:

منی گؤردوده يول‌لارين اگديلر

ياخود:

منی گؤردوكده يول‌لارين اگديلر

بورادا منی چوخ گؤرمه‌ييلر و اونلارين گؤرمک‌لری بير آن ياخود بير

گؤز توخونان قدر اولوبدور.

همین موقعیتده زامان بیر مقدار آرتیق اولان حالدا بئله دئیه‌ریک و یازاریق:

بایاتیلاری اوخودوقدا آنام یادیما دوشدو. (بایاتیلاری اوخوماغا آرتیق زامان لازم‌دیر) اوشاق منه دؤندوکده اللرین آچدی.

ایکی ایش همزمان گؤرولرسه (گئدرک و باخاراق) فعل‌لریندن باشقا بیر فعلین تکرارینداندا فایدالانماق اولار:

علی گئده –گئده فکره دالمیشدی.

اوشاق تلویزیونا باخا – باخا یوخلامیشدی.

منه ساری قوی قدم اؤزوم آیاغیندا قوربانین اولوم
گئده –گئده حالدان ائیله‌دین گله –گله حیرانین اولوم

ایکی ایش همزمان چوخالان حالدا بئله یازمالی‌ییق: فضولینین غزل‌لرین اوخودوقجا هوس‌لنیرم. بو مثالدا «اوخوماق» چوخالدیقجا «هوس» ده چوخالیر.

بایراما یاخینلاشدیقجا اوشاقلار سئوینیرلر.

چالخالاندیقجا بولاندیقجا زامان نئهره کیمی
یاغی یاغ اوسته گئدیر آیرانی آیرانلیق اولور

بو جمله‌یه دقّت ائده‌ک:

وطندن چیخالی اوره‌گیم اونون عشقی‌ایله چیرپینیر.

بورادا وطندن چیخماق‌ایله اوره‌ک چیرپینماغین آز بیر مدت آراسی
واردیر دئمک وطندن چیخاندان آز بیر مدت سونرا اوره‌ک چیرپینماغا
دوشوبدور، آشاغیداکی مثال‌لار بو ادعامیزی آرتیق گؤستره بیلر:

یاغیش یاغالی ائو دامجیلاییردی.

باهار گله‌لی آغاجلار گول‌لنمگه باشلادی.

یاردان آیری دوشه‌لی گولمه‌ییب هئچ بیردم اوزوم

هر یانا من گئده‌لی بس هانی جانان دئمیشم

بیر فعلین باشلانماسیندان نئچه لحظه قاباق آیری بیر ایش گؤرولسه
اونو «ماجال» سؤزوایله گؤسترمک اولار:

گئدنه ماجال یادیما دوشدو واقفین دیوانین گؤتورم.

یاغانا ماجال هاوا برک توتولموشدو.

بو جمله‌یه دقّت ائده‌ک:

«جه - جا»

ایکی ایش عین زاماندا و قوشا قاباغا گئتسه‌لر بو باغلاییجی‌لاردان
فایدالاناریق:

اوروج من گئدینجه اورادا دایانمیشدی.

سن کتابی اوخیونجا من فلان یئره گئدیب گلرم.

او یئریندن دورونجا قیرغی شیروانی آشار.

همین باغلاییجی‌لار باشقا بیر فورمادا توتوشدورماق و یاریش (مسابقه) ایچون ده ایشلنه بیلرلر.

سن گئده‌نه‌جه من چوخ ایش گؤررم.

سن بوکتابی اوخویاناجا من دؤرد کتاب اوخویارام.

فعلین باشقا بیر تکراری بیر ایشین گئتدیکجه چوخالماغینی گؤستریر (گئت –گئده) یاخود (گئت به گئت) بو معنانی داشیا بیلیر.

گئت –گئده ارمنی‌یه روسا یاناشدین آخالا «صابر»

داش

«داش» سؤزو دیلیمیزده اوچ مختلف معنادا گلیبدیر بو معنالارا دقّت ائدرکن هر معنانی اؤز یئرینده ایشلتمکدن علاوه بیر سیرا یئنی کلمه‌لرین یارانماسینا دا امکانیمیز اولاجاقدیر.

۱– بیرینجی معنا عادی و توریاقلارین ایچینده اولان «داش»دیر.

گر قارا داشی قیزیل رنگ‌ایله رنگین ائتسن

طبعه تغییر وئریب لعل بدخشان اولماز

فضولی

۲– باشقا بیر یئرده «داش» ائشیک معناسیندا گلیبدیر و بو معناسیندا دیش، دیشری و دیشقاری فورمالاریندا دا گؤرسنیر و اونون مقابلی ایچ،

ایچری و ایچقاری اولور. ایچ اوغوز و دیش اوغوز دا ائله بو معنادادیر.

سرشکیم آل باغریم پاره بیر کوه بلایم کی

همیشه لاله و لعل‌ایله رنگین‌دیر ایچیم ـ داشیم

(فضولی)

غمزه‌لرین سیررینی جاندا دئدیم ساخلارام

داشه بوراخدی کؤنول پرده‌دن اسراریمیز

(نسیمی)

۳ – «داش» آیری بیر یئرده مرکب کلمه‌لرده اورتاق‌لیق معناسی داشی‌بیر: قارداش، یولداش و داداش دئییلنده یولداش بیر یولدا گئدن انسانلارا دئییلیر قارداش‌ایسه اصلده قاریندداش اولاراق بیر قاریندان چیخانلارا دئییلیر هابئله داداش اصلینده دده‌داش اولاراق بیر دده‌نین اوشاقلاری‌دیر.

بو سایاق دوزه‌لن نئچه کلمه‌یه دقّت ائده‌ک: دیلداش، وطنداش، چاغداش (معاصر)، بویداش، قلمداش و...

تأنیث علامتی

بوگونکو دیلیمیزده تأنیث علامتی یوخدور وکیشی‌ایله قادین آدلاری و صفت‌لری بیر فورمادا ایشلنیرلر آنجاق دیلیمیزده بو علامتی داشیان بیر

نئچه کلمه واردیر البتده بو او دئمک دگیل کی اسگی دیلیمیزده بئله بیر علامت‌لر بوتون اسم‌لره ایشلنیرمیش بلکه بو قناعته گلمک اولارکی دیلیمیز اؤز بوتؤولشمه (تکامل) گئدیشینده بو مسأله‌نی ده تجربه ائدیبدیر. آشاغیداکی سؤزلره دقّت ائده‌ک:

خان	خانیم
بگ	بگیم
افندی	افندیم
تاری	تاریم (ایلاهه)
پاشا	پاشام

گؤروندوگو کیمی بو نئچه کلمه‌ده کیشی آدینا «م» آرتیرماق‌ایله اوندان قادین آدی دوزه‌لیبدیر مرحوم پروفسور زهتابی‌نین دئدیگینه گؤره تورک‌لرین قدیم حکمدارلاریندان اولان «ماتا» سؤزونه «ن» آرتیرماق ایله «ماتان» سؤزو یارانیبدیر. «ماتا» کیشی آدی «ماتان» ایسه قادین آدی‌دیر.

ماتا	ماتان

هابئله بیر قادین وطنداشیمیزین آدینین «سولدوزا» اولدوغو بو کلمه‌نین «سولدوز» کلمه‌سینه «آ» آرتیریلاراق اوندان قادین آدی دوزه‌لدیگینی گؤستردی.

سولدوز	سولدوزا

دانیشیقلاریمیزدا بیر ایراد

گونده‌لیک دانیشیقلاردا بئله بیر جمله‌لری ائشیتمک اولور:

ـ صاباح ائلیه بیلرسن گله‌سن؟ ائلیه بیلسن گله‌سن بیر گل!

● یاخشی ائلیه بیلسم گلرم.

بئله بیر جمله‌لر و بو سایاق فعل‌لر تمامیله فارس گرامرینین تأثیریندن یارانیر و اونلارین دئییلمه‌سی آذربایجان دیلینده یئرسیزدیر اونلارین یئرینه دیلیمیزده دئمک اولار.

ـ صاباح گله بیلرسن؟ گله بیلسن بیر گل.

ـ یاخشی گله بیلسم گلرم.

گؤروندوگو کیمی بو ایکینجی جمله‌لرین هم حجمی آزدیر هم فصاحتی آرتیق‌دیر و تورک گرامرینه اویغون‌دور بوایسه:

دئمه‌یک	دئیه‌ک
ائلیه بیلرسن گله‌سن	گله بیلرسن
ائلیه بیلرم اوخویام	اوخویا بیلرم
ائلیه بیلر گئده	گئده بیلر
ائلیه بیلردیک قالاق	قالا بیلردیک

سۆنور ـ جینگیلتی‌لی و کار حرف‌لر

دیلیمیزین صامت‌لری بیر باخیمدان ۳ گروها بؤلونور:

۱- (م ـ ن ـ ل ـ ر) حرف‌لرینه سونور (sonur) حرف‌لر دئییلیر.

۲- (ب ـ و ـ د ـ ر ـ ز ـ ژ ـ ج ـ گ ـ ق ـ غ ـ ل ـ م ـ ن ـ ی) حرف‌لری جینگیلتی‌لی حرف‌لردیر.

۳- (پ ـ ف ـ ت ـ س ـ ش ـ چ ـ ک ـ خ ـ ه) جینگیلتی‌سیز (کار) حرف‌لر آدلانیرلار.

الف ـ فعلین کؤکو قالین سس‌لی حرف (I , U , O , A) و فعلین سون حرفی جینگیلتی‌لی حرف اولسا ایلک سس‌سیز اک (غ) اولاجاق‌دیر:

وور	وورغو ـ وورغون
پوز	پوزغون
سول	سولغون

ب ـ فعلین کؤکو قالین سس‌لی حرف و فعلین سون حرفی کار حرف‌لردن اولسا ایلک سس‌سیز اک (ق) اولاجاق‌دیر.

سات	ساتقین
داش	داشقین
بوس	بوسقو

ج ـ فعلین کؤکو اینجه سس‌لی حرف اولسا (e _ ə _ ö _ ü _ i) ایلک

سس‌سیز اک (گ) اولاجاق‌دیر فعلین سون حرفی ایستر جینگیلتی اولسون ایستر کار.

سئو	سئوگی - سئوگیلی
از	ازگین
کۆس	کوسگون

موقعیت‌لر

دیلیمیزده موقعیت‌لری گؤسترمگه مختلف کلمه‌لر ایشلنیر بو کلمه‌لری عمومیتده بیر معنادا بیلیب و ایشله‌دیریک آنجاق اونلارا دقّت ائتدیکده آرالاریندا اولان اینجه فرق‌لری گؤرمک ممکن‌دیر مثال ایچون (قاباق، اؤن، قارشی) یاخود (دالی، آرخا، گئری) سؤزلرینی توتاق و آشاغیداکی جمله‌لره دقّت ائدک:

۱-گؤزومون اؤنون قارانلیق آلمیشدی.

۲- ماغازانین قاباغیندا دایانمیشدی.

۳- قارشیمیزدا اوجا داغلار گؤرسندی.

گؤروندوگو کیمی (اؤن) یاپیشیق حالدادیر. گؤزون اؤنو گؤزون ان یاخین نقطه‌سی و دئمک گؤزون اؤزودور همین معنا «اؤنلوک» سؤزونده ده گؤرونمکده‌دیر. اؤنلوگون (پیشبند) بدنه یاپیشیق حالتی وار. (قاباق) تقریباً

یاریم متردن نئچه متره قدر شامل‌دیر و نئچه کیلومتره قدر شامل اولا بیلر. (قاباق) و (قارشی)نین آراسیندا (اوز به اوز) ترکیبی ده ایشلنه بیلر.

هابئله‌دیر: (آرخا، دالی، گئری) سؤزلری . اونلاردا «آرخا» ان یاخین و یاپیشیق حالتی وار و گئری ان اوزاق موقعیتده‌دیر.

لازم و متعدّی فعل‌لر

دیلیمیز متعدی فعل‌لر یاراتماقدا مستثنی بیر موقعه مالک‌دیر. دیلیمیزده ایکی قات و اوچ قات متعدی فعل‌لر یارانا بیلر باشقا دیل‌لرده ایکی قات متعدی فعل‌لر اولسا دا (مثال ایچون انگلیس دیلینده = حالت سببی) اونلاری گؤسترمگه بیر بؤیوک جمله ایشلنیر. آنجاق دیلیمیزده همین موردلر یالنیز بیر فعل‌ایله نمایش ائتدیریله بیلیر.

۱- ایشله‌دیم (لازم)

۲- ایشلتدیم (متعدی)

۳- ایشلتدیردیم (ایکی قات متعدی)

۴ - ایشلتدیریلدیم (اوچ قات متعدی)

یوخاریداکی مثال‌لار باشقا دیل‌لره و ان یاخینی فارس دیلینه ترجمه اولونورسا دیلیمیزین نه قدر قایدالی و نه قدر گوجلو اولدوغو آیدین اولور.

شخصیت‌لره اویغون صفت‌لر

آذربایجان دیلینده هر شخصیّتین اؤزونه اویغون صفتی اولور مثال ایچون فارسجادا (بزرگ) دئییلن صفت دیلیمیزده (بؤیوک، یئکه، دانقا، زیرپی و...) صفت‌لری ایله افاده اولونا بیلر. گؤروندوگو کیمی «بؤیوک» سؤزونده بیر نوع حؤرمت و سایقی وار «یئکه» چوخ، اشیا ایچون یا خود حیوانلار ایچون ایشلنن بیر صفت‌دیر و مثلاً بیز حؤرمت بسله‌دیگیمیز بیر شخصه «او چوخ یئکه بیر آدام‌دیر» دگیل «او چوخ بؤیوک بیر آدام‌دیر» دئیه‌ریک هابئله «آت ایتدن بؤیوک‌دور» یاراشیقلی بیر جمله دگیل و «آت ایتدن یئکه‌دیر». دئمگیمیز داها دوزدور. «دانقا» و «زیرپی» سؤزلری ده گینه چوخ اشیا ایچون ایشلنن صفت‌لردیر و «دانقا» سؤزو بیر مقدار منفی معنا داشی‌ییر.

(بزرگ) صفتی‌نین مقابلینده (نهنگ، کل، جامیش، داغ) افاده‌لری ده ایشلنه بیلر مثلاً «فلانکس کل کیمی‌دیر» یعنی هیکل‌لی‌دیر یاخود «جامیش کیمی‌دیر» یعنی کؤک‌دور.

«نهنگ بیر دالغا قووزاندی» یعنی چوخ بؤیوک بیر دالغا قووزاندی.

یوخاریداکی صفت‌لرین قارشی‌سیندا (کیچیک، خیردا، جوره، جوجه، سئرچه، تولا و...) سؤزلری واردیر و مختلف شخصیت‌لر حاقّیندا گله بیلر.

تحریف اولموش یئر آدلاری

آذربایجاندا فارسلاشدیرما سیاستی‌نین اوزوناسیندا (امتداد) بیر چوخ یئر آدلاریمیز تحریف اولوبلار. بو آدلاردان بیر تعدادی بوتؤولوک‌له دگیشیلیب و اونلارین اصیل آدلاری اونودولماقدادیر مثال ایچون:

سویوق بولاق	مهاباد
توفارقان	آذرشهر
تیکان تپه	تکاب
خی‌یوو	مشکین‌شهر
...	...

آنجاق بیر چوخ یئر آدلاری دا واردیر کی تمامیله تحریف اولوب و اونلارین یئنی آدلاری گاهدان باشقا بیر معنا وئریر و گاهدان دا تام معناسیز بیر آدا چئوریلیبلر. بیرینجی‌لردن:

آلیشیق	علی شیخ (خویداکند آدی)
ساری قیه	سارقیه (مرند)
قوتور	قطور (خوی)
یام	پیام (گونئی)

ایکینجی گروهدان آشاغیداکی مثال‌لاری وئرمک اولار:

میشگارلی (۱) میرشکارلو (اورموداکند آدی)

دورگه (۲) درگه (سولدوزداکند آدی)

دیزه (۳) دیزج (مختلف یئرلرده)

دولوباسان دوله‌پسان،دولاپ‌سن (اورموداکند آدی)

گؤروندوگو کیمی (میشگارلی، دورگه، دیزه، دولوباسان) تام معنالی و (میرشکارلو، درگه، دیزج، دوله‌پسان) تام معناسیز بیر آدلاردیر بونونلا دا داها یاخشی بودورکی کندلریمیزین و شهرلریمیزین دوزگون آدلارین قوروياق و اونلاری اؤز حافظه‌میزده و اؤز یادداشتلاریمیزدا ساخلاماق‌ایله یازیلاریمیزدا اونلاردان فایدالاناق.

ریاضی عملیاتی

تورک دیلینده ریاضیاتین ۴ اصلی عملیاتین آشاغیداکی کیمی دئیه

۱ـ اورمودا یاس‌لار و ماتم‌لرده اوخشایاراق اؤزگه قادینلاری آغلادان قادینلارا «میشگار» دئییلر و میشگارلی بئله بیر قادینلارین مسکنی دئمک‌دیر.

۲ـ دورگه (dürgə) نین معناسین چوخلو آختاریشلاردان سونرا آشیق قوربانی‌نین دیوانیندان تاپدیق. بو مصراعلارا دقت ائدین:

غواص اولان گیرر دریتده گزر بیر درین وار بیر دورگه وار بیر دایاز

۳ـ «دیزه» داوار سالینان یئره دئییلر و تورک‌لرین حشم‌دارلیق‌لاری‌ایله باغلی بیر آددیر بو.

بیلریک :

بئش اوسته گل اوچ اولار سگگیز $۵+۳=۸$

سگگیزدن چیخ اوچ قالار بئش $۸-۳=۵$

اوچو وور بئشه اولار اون بئش $۳×۵=۱۵$

اون بئشی بؤل اوچه اولار بئش $۱۵:۳=۵$

آشاغیداکی مثال‌لار باشقا ریاضی عملیاتلاریندان‌دیر:

دوققوزو چک رادیکالا اولار اوچ $\sqrt{۹}=۳$

اوچو ایکی قوه‌یه یئتیر اولار دوققوز $۳^{۲}=۹$

دیلیمیزده کسری عددلری آشاغیداکی کیمی اوخویاریق:

$\frac{۳}{۸}$ سگگیزدن اوچ، $\frac{۶}{۱۵}$ اون بئشدن آلتی، ۱/۲ بیر تام اوندا ایکی، ۵۶/۷۸ اللی آلتی تام یوزده یئتمیش سگگیز.

$\frac{۲}{۵}+\frac{۳}{۱۰}=\frac{۴+۳}{۱۰}=\frac{۷}{۱۰}$

بئشده ایکی اوسته گل اوندا اوچ. اورتاق رقم «اون». اونو بؤل بئشه، ایکی، ایکینی وور ایکی‌یه، دؤرد، اونو بؤل اونا، بیر، بیری وور اوچه، اوچ، دؤرد اوسته گل اوچ اولار یئددی جوابیمیز گلر اوندا یئددی.

نه‌یی نه ایله سایاریق؟

دیلیمیزده مختلف اشیانی مختلف صفت‌لر ایله سایماق اولار.

آشاغیداکی مثال‌لار مسأله‌نی تماميله آیدینلادیر:(۱)

اوچ نفر سرباز

ایکی تیکه پنیر

اون باش قویون

بئش نسخه روزنامه

یئددی عدد قارپیز

اون‌بیر جلد کتاب

ایکی جوت جوراب

بیر قاتار دوه

دؤرد دست پالتار

اون بئش قطره سو

سگگیز دسته سرباز

بیر قاشیق دوا

بیر پارچا چؤره‌ک

اوچ توپ بئز

۱- مثال‌لار تماميله پروفسور زهتابی‌نین (ایران تورکجه‌سینین صرفی) کتابیندان گؤتورولموشدور.

ایکی ساپ اینجی

اون پاراکند

بئش خط یازی

دوققوز گؤز بولاق

دؤرد قالب صابین

دیلیمیزده وسیله آدی

عمومیّتده تورک دیلینده بیر فعلدن وسیله آدی یاراتماق او فعلین امر فورماسینا «ار» اکینی (پسوندینی) آرتیرماق‌ایله ممکن اولور بیز بو مسأله‌نی «آچار» سؤزونده آشکارجاسینا گؤروروک (آچ + ار) بیز همین اکی باشقا فعل‌لره ده آرتیرا بیلریک مثال ایچون یازماق فعلیندن (یاز + ار = یازار) عمله گلیر و بو سؤز قلم یئرینه ایشلنه بیلر. نتیجه‌ده یازار کلمه‌سینی یازیچی معناسیندا ایشلتمک دوزگون دگیل یازیچیا «یازان» دئمک اولار. هابئله تورکیه‌ده طیاره یاخود هواپیما یئرینه ایشلنن «اوچول» سؤزو یئنه ده دوز اولا بیلمیر اونون یئرینه «اوچار» دئمک داها دوغرودور بیر نئچه باشقا مثالا دقّت ائدک:

سایار	ماشین حساب
بیلگی سایار	کامپیوتر
سیلر (پوزار)	پاک‌کن

دمیرچکر	آهنربا
قوش قووار	مترسک
یول باسار	غلتک

یئنی سوزلر

علم دونیاسی قاباغا گئتدیکجه و هر یئنی کشفیات اوزه چیخدیقجا یئنی سؤزلره آرتیق احتیاج دویولور. بیر نسل بوندان اوّل بئله بیر آد قویمالار چوخ آسانلیق ایله اولوردو:

اوتور	ماشین
پات پات	موتور
یول باسان	غلتک
قاپدی قاچدی	مینی بوس
زیرنا	رادیو

آنجاق ایندیکی نسیلده بو آدلارین اونودولماقلاری‌ایله یاناشی یئنی آد قویولماقلار دا اونودولوبلار بیر حالدا کی علم دونیاسی دایانماییب و تورک عالیم‌لری یئنی آد تاپماقلاری اونوتماییبلار. بیلگی (علم) بیلیم‌یورد (دانشگاه) چاغداش (معاصر) و بیر چوخ بو کیمی لغت‌لر تورک ادبیاتینین یئنی لغت‌لریندن سایبلا بیلرلر.

بیر نئچه ایل بوندان اوّل حؤرمتلی ادیب اسماعیل هادی یول مجله‌سینده «جارو برقی» سؤزونون یئرینه «سومورقان» کلمه‌سینی اؤنور (پیشنهاد) وئرمیشدی آنجاق من همین سؤزون یئرینه «سومورگه(۱)» سؤزونو اؤنور وئره‌رک اومود ائدیریم کی یاخین گله‌جکده یوردوموزدا تورک دیلی آکادمیاسی قورولسون و بو آکادمیادا دیلیمیزین مختلف ساحه‌لرینده چالیشیقلار اولسون آنجاق هله‌لیک دیلیمیزی قوروماق هر تک ـ تکیمیزین بوینوندا دانیلماز بیر وظیفه‌دیر.

۱ـ سومورگه هم معنا باخیمیندان دوزگون‌دور (سومورمک = سومورماق گوگوندن) همده ظاهرده و تلفظده سوپورگه سؤزون ذهنه گتیریر.

یازیلاریمیزی بیرلشدیرک(۱)

کئچن عصرده الفبا مسأله‌سی آیدین‌لاریمیزین آراسیندا چوخ یئر آچان بیر موضوع اولموشدور و هله ده دوام ائدیر. عرب الفباسینین دیلیمیزده اولان چاتیشمازلیقلاری و اونون نئچه چئشیت (Z) و (S) کیمی حرف‌لرینین اولدوغو اونون بیزیم دیلده اساسی ایرادلاریندان ساییلیر. آنجاق بوتون بونلارا رغماً بو الفبانین نئچه اوستونلوگو ده واردیر. اونون اوستونلوک‌لریندن بیری اونون قیسا یازیلماسی‌دیر دئمک بیر چوخ کلمه‌لرده مصوّت‌لره مستقل حرف قویولمادیغینا گؤره بو الفبا ایله یازیلان کلمه‌لر آز یئر توتورلار. نتیجه‌ده مثال ایچون بیر چیخیشدان یادداشت گؤتورن بیر شخص بو الفبا ایله لاتیندا و کیریلده اولان چتین‌لیک‌لره دوشمور. عرب الفباسینین باشقا اوستونلوگو بو الفبا ایله یازیلان سؤزلرین

۱ــ بو مقاله ۱۳۷۹ ــ جو ایلین قیزاران (خرداد) آیی تهراندا قورولموش بیرینجی اورتوگرافی ییغینجاغینا وئریلمیشدیر.

کؤک و ریشه‌سینین آسان تاپیلماغی‌دیر مثال ایچون (الیم و علیم) دئییلنده (الیم)ین، الم (درد-آغری) کؤکوندن و (علیم)ین، علم (بیلگی و بیلیک) کؤکوندن اولدوغو بللنیر. بیر حالداکی لاتینجا (əlim) یازیلاندا اونون کؤکو بیزه آیدین اولمور. عرب الفباسینین ان اهمیتلی اوستونلوگو بوراسیندادیر کی بیزیم مین ایلدن آرتیق ادبیاتیمیز بو الفبا ایله یازیلیب و بیز بو الفبانی بیلمک ایله کتاب دده قورقوت و باشقا نهنگ آبیده‌لریمیزی آسان‌لیق‌ایله اوخویوروق. بورادا عرب الفباسینین چاتیشمازلیقلارین و اوستونلوک‌لرین تره‌زی‌یه قویماق نیّتیمیز یوخدور آنجاق بیر زاد بللی‌دیر او دا بو کی بیز ایران تورک‌لری بو الفبا‌ایله یازیریق و اونو ایشله‌دیریک بونونلا دا مختلف یازیچی‌لاریمیزین آراسیندا بیرلیک یارانمالی و یازیلاریمیز بیرلشمه‌لی‌دیر. بو بیرلشمه‌نین بیرینجی تمل(ین) مرحوم پروفسور نطقی قویدو و او مرحومون بو موضوعدا چالیشیقلاری اونودولماز و دانیلمازدیر.

پروفسور نطقی بیرینجی دفعه اولاراق مصوّت‌لری گؤسترمگه عرب الفباسینا بیر علامت‌لر آرتیردی و بو علامت‌لر سرعت ایله اؤزونه یئر آچدی و یازیچی‌لاریمیز و شاعرلریمیز طرفیندن قارشیلاندی و مختلف نشریه‌لر اونلاری ایشلتدیلر و دئیه بیلریک بوگون بو علامت‌لر رسمیته دوشوبلر و اونلارین اوستونده بحث آپارماق گرک دگیل.

آنجاق بیر پارا آیری نقصانلار گؤزه دگیر و مختلف نشریه‌لریمیزین آراسیندا گوبود فرق‌لر گؤرسنیر، بونونلا دا من بو مقاله‌ده چوخ قیسا اولاراق بیر نئچه مورده اشاره ائدرک اؤز اؤنورلریمی ده تقدیم ائده‌جگم.

مقدمه‌ده اشاره ائتدیگیم کیمی عرب الفباسینین اوستونلوک‌لریندن بیری اونون قیسا یازیلماسی‌دیر آنجاق گاهدان بیر پارا یازیچی‌لاریمیز اؤز کلمه‌لرین یئرسیز اولاراق اوزادیرلار مثال ایچون (kəpənək) سؤزونده (کپنک) یازماغیمیز کفایت ائدر چونکی بو کلمه‌یه باخان اونو باشقا بیر شئی اوخومایاجاق‌دیر ایندی اونو گتیریب (که‌په‌نه‌ک) یازماغیمیز هئچ ده گرک دگیل یاخود (gedənmərəm) یازاندا اونو (گئده‌نمه‌ره‌م) یازماق لازم دگیل و (گئدنمرم) یئتر و بو کیمی مثال‌لار...

مصوّت‌لری خصوصیله (ə) مصوّتین گؤسترمگه یازدیغیمیز (ه – ـه) حرف‌لرین آنجاق گرک اولان یئرلرده یازمالی‌ییق و هر یئرده (ه) سسی اولاندا اونو یازماغیمیز گاهدان کلمه‌نی ده قیلیقدان چیخاردیر و اونو یئرسیز اوزادیر مثال ایچون (gözəl) کلمه‌سینده اونو (گؤزل) یازماق یئتر چونکی بو کلمه باشقا تلفّظ ایله اوخونا بیلمز، آنجاق (gözələ) یازاندا (ز) دن سونرا (ـه) یازیلماسا (gözlə)ده اوخوناجاق‌دیر و مثال ایچون (gözələ dedim)، (gözlə dedim) اولاجاق‌دیر.

چاغداش دیلیمیزده بیر پارا دگیشیلمه‌لر اولوبدور مثال ایچون اسگی

دیلیمیزده اولان بیر پارا (گ) حرف‌لری چاغداش دیلیمیزده ی (y) حرفینه چئوریلیبلر و تلفّظ اولورلار. تورکیه الفباسیندا بونلاری گؤسترمگه (گ) یازیلیر آنجاق اوستونده ده بیر علامت (ğ) قویولور و دئمک بو حرف یازیلاندا (گ) اوخویاندا (ی) اولور بیزیم الفبامیزدا بونو گؤسترمگه خاص بیر علامت یوخدور بورادا (ی) یازماق بیر پارا سهولره باعث اولا بیلر. بونونلا دا منیم اؤنوروم اونلارین (گ) یازیلماسی دیر.

مثال ایچون (دئییلدی) یازاندا بللی اولماییرکی بو (گفته شد) یا خود (نبود) معناسیندادیر. اسم مصدرلره (اک) آرتیریلاندا اونلارین سونلاریندا اولان (ک) حرفین اؤز یاخین حرفی اولان (گ) حرفینه چئویرمگیمیز داها یئرلی دیر و بیر پارا سهولرین ده قارشی‌سین آلاجاق‌دیر مثال ایچون (گلمه‌ییم) یازاندا بللی اولماییر کی بو (آمدنم) یوخسا (نیایم) معناسیندادیر بوناگؤره ده بیرینجی‌سین (گلمگیم) ایکینجی‌سین‌ایسه (گلمه‌ییم) یازماغیمیز داها یئرلی اولار هابئله‌دیر: (اوره‌گیم) و... بیر باشقا اختلاف (dahı) سؤزونون یازیلماسیندادیر اونو بیر پارا یازیچی‌لاریمیز (داهی) و بیر پاراسی (داحی) یازیرلار. (ح) حرفی عربه مخصوص اولان بیر حرف‌دیر و بیز هئچ بیر تورک کلمه‌سین اونونلا یازمایاجاغیق آنجاق بو بیر مثالدا بو سؤزون اصلینه باخارکن اونون (دخی) اولدوغو اوزه چیخیر، بوناگؤره ده بو کلمه‌نی (داحی) یازماغیمیز داها یاخشی دیر بئله‌لیک‌له

اونون املاسی (داهی – dahi) کلمه‌سینین املاسی ایله فرق‌لنیر.

یوخاریدا اشاره اولدوغو کیمی الفبامیزدا بیر تعداد عربه مخصوص اولان حـرف‌لر واردیـر (ح – ط – ص – ض – ذ – ظ – و...) بـیز بـو حرف‌لری آنجاق دخیل کلمه‌لرده و عـمومیت‌له عـربدن گـلمه سؤزلرده ایشله‌ده‌جگیک و اصیل تورک کلمه‌لرینده بو حرف‌لرین یئری یوخدور و مثلاً (طرلان، اصلان، قاطر، حله) یازماغیمیز دوغرو اولمـایاراق (تـرلان، اسلان، قاتیر، هله) یازماغیمیز دوغرودور.

بو مقدمه‌ایله دخیل کلمه‌لرین املاسینا داخل اولوروق، دخیل کلمه‌لر ایکی نوع‌دور. بیری فارس‌دان و عرب‌دن گلمه سؤزلردیر، بیری ایسه لاتین و روس دیل‌لریندن گلمه سؤزلر. فارس و عربدن گلن سؤزلرین عمومیتده املالاری قوْرونوب ساخلاناجاق‌دیر و بو اونا گؤره‌دیر کـی بـیز فـارس و عرب تحصیلی آلیریق و بئله‌لیک‌له بیر کلمه‌یه بیر املا اؤیره‌نیریک و اونو بیر فورمادا یازیریق بورادا دا آنجاق خاص بیر کلمه‌لرین املاسین دگـیشه بیلریک و بونلار بیزی چاش – باش سالان کلمه‌لردیر. مثلاً بیز (عالم) یازاندا اونـو (aləm) و (alim) اوخـویا بـیلریک بـونا گـؤره ده (alim) یـن املاسین آییرماق ایچون اونو (عـالیم) یـازماغیمیز ایـرادسـیزدیر. آنـجاق (جـاهل – لایـق – سـالم) و بـو کـیمی کـلمه‌لرین امـلاسین دگـیشمک یئرسیزدیر. (حرمت) سؤزو مختلف لهجه‌لرده (حؤرمت) و (حـورمت)

تلفّظ اولور. ائله محض بونا گؤره ده اونون تلفّظون گؤسترمک ایچون املاسین دگیشمک اولار آنجاق (صحبت) کیمی بیر کلمه‌نین بیر تلفّظو واردیر و اونون املاسین دگیشمک یئرسیز اولاراق کلمه‌نی اوزاتماقدان ساوای بیر حاصلی یوخدور. (Sehr) و (Səhər) سؤزلرینین املاسین آییرماق ایچون اونلاری (سئحر) و (سحر) یازماق اولار آمّا (اینسان، ایمام، ایسلام) یازماق یئرسیزدیر بو آرادا بیر پارا لغت‌لر ده واردیر کی دخیل اولماقلارینا رغماً تمامیله دیلیمیزده اری‌یب بیزیمکی‌لشیبلر بیز بونلاری اؤز املامیز ایله یازا بیلریک (دونیا، قایدا، موغایات و بو کیمی سؤزلر). ایندی گلیریک لاتین و روسدان دیلیمیزه داخل اولان سؤزلره، بونلار دا ایکی چئشیت‌دیر: بیر پاراسی مستقیم حالدا همین دیل‌لردن دیلیمیزه داخل اولوب، بیز بئله بیر کلمه‌لری اؤز املا قایدالاریمیز ایله یازمالی‌ییق (کولتور، سیقنال، هیندوشقا و بو کیمی سؤزلر) لاتین و روس سؤزلرینین بیر تعدادی فارس دیلی واسطه‌سی ایله دیلیمیزه گلیبلر. بیز بو سؤزلری فارس املاسی ایله یازماغیمیز یئرلی دیر. (ایکی املادان اوزاقلاشماق علّتینه گؤره) بو کلمه‌لردن (گاز، کامپیوتر، دلار، تلفن، کد، تلفکس و...) سؤزلرین مثال وئرمک اولار.

بو آرادا بیر تعداد دا دیلیمیزدن فارس و عرب دیل‌لرینه داخل اولان سؤزلر وار. بیز بونلاری اؤز املامیز ایله یازاجاغیق (اومود، آری، قاتار،

اوتاق، ساوالان، آشیق و...) سؤزلری (امید، عاری، قطار، اطاق، سبلان، عاشیق) یئرینه.

یازی‌لاریمیزدا گؤرونن اصلی ایرادلاردان بیری ده کلمه‌نین یاپیشیق و آیری یازیلماقلاریندادیر (یازی‌لار - یازیلار) کلمه‌لرینه دقّت ائدیلسه بیرینجی املادا مصلحت آیری یازیلماسی‌دیر و (لار) اؤزونو بیر جمع علامتی کیمی بروزا وئریر (یازی‌لار=نوشته‌ها) ایکینجی املادا ایسه (لار) یاپیشیق یازیلیدیر و بیز بو کلمه‌نی بیر نَفَسه اوخویورق و او بیر فعل کیمی نظره گلیر (یازیلار = نوشته می‌شود) هابئله‌دیر (قازی‌لار و قازیلار) سؤزو. بونونلا دا جمع علامتی اولان (لار) لازم اولان یئرلرده آیری و باشقالارین یاپیشیق یازماغیمیز داها یئرلی‌دیر. و بو لازم‌اولان یئر او یئرلردیر کی (لار) سؤزو یاپیشیق یازیلاندا فعل معناسی دا وئریر.

بو ایکی جمله‌یه دقّت ائده‌ک:

۱- ایندی کی سؤز بئله گلدی من سیزه اینانمیرام.

۲- ایندیکی موقعیتدن نهایت فایدالانمالی‌ییق.

مثال‌لاردا گؤروندوگو کیمی بیرینجی جمله‌ده (ایندی) سؤزونو تلفّظ ائدرکن (ن) حرفینین اوستونده فشار واردیر آنجاق ایکینجی جمله‌ده (ایندیکی) بیر قئید کیمی ایشلنیبدیر و اوچ هجادان تشکیل تاپان بو کلمه‌نین هر اوچ هجاسی بیر شدت‌ایله دئییلیر. نتیجه‌ده همین فشاری

گـؤسترمک ایـچون بـیرینجی کـلمه‌نی آیـری یـازماغیمیز مـصلحت‌دیر. آشاغیداکی مثال‌لار، دئدیک‌لریمی آرتیق آچیقلاییر:

۱- سنده وار منده وار جیراندا وار مارالدا یوخ.

۲- سن ده بیلدین، من ده بیلدیم، جیران دا بیلدی مارال بیلمه‌دی.

گاهدان یاپیشیق و آیری املالار مختلف معنالار دا وئره بیلیرلر. مثال ایچون (آج ایدی) و (آجیدی) و (آجی ایدی) اوچ مـختلف مـعنا وئـریر. بیرینجی‌سی بیر شـخصین آج اولدوغـون، ایکـینجی‌سی بـیر شـخصین آجیماغین و آجیقلی اولدوغون و اوچونجوسو بیر غذانین آجی اولماغین گؤستریر. هابئله‌دیر (یوخ ایدی) و (یوخوایدی) املالاری (نبود و نداشت) معنالاریندا.

سؤزلریمی نئچه کلمه‌ده یئکونلاشدیریرام:

- دخیل کلمه‌لری عمومیتده اؤز املالاری‌ایله یازیریق. آلینما کلمه‌لر آیری بیر تلفّظ داشیسالار املالارین دگیشه بیلریک و نهایت قیسا یازماغا دوشونه‌جگیک. واحد بیر املا ایکـی مـعنا وئـرسه اونو ایکـی امـلاایـله یـــازماغیمیز مــصلحت‌دیر و کــلمه‌لرین اصــلینه وفــادار قــالمالی‌ییق. املالاریمیزی ائله یازاجاغیق کی کـلمه‌نین اصـلی و کـؤکو پـوزولماسین و کلمه‌نین اصلی املادا گؤرونسون.

یاز نشریاتینین یاییملادیغی کتابلار

سیرا	کتابین آدی	یازان - حاضرلایان
۱	آختاریشلار و آراشدیرمالار	اسدی. بهرام
۲	آذربایجان اوغلویام	اسدی. بهرام
۳	آذربایجان حیکایه لری(ج ۱)	صبحدل. محمد
۴	آذربایجان حیکایه لری(ج ۲)	صبحدل. محمد
۵	آذربایجانین آشیق داستانلاریندان	حقیری. قنبر
۶	آیپارا	سلیمانی. فریده
۷	ائللر بیزیمدی	حقیری. قنبر
۸	اخلاقی تؤکته‌لر	دیوان امام علی(ع)
۹	اوچروم	اسدی. بهرام
۱۰	اورمو گؤلو	طیار قولنجی.حاج عبدالرحمان
۱۱	اولین های ادبیات آذربایجان	اسدی. بهرام
۱۲	ایران آشیقلاری	حقیری. قنبر
۱۳	ایل آخیر چرشنبه‌لر	نبی یف. آزاد
۱۴	اینجی لی صدف	طیار. عبدالرحمان
۱۵	باباطاهرین دیوانی	اسدی. بهرام
۱۶	باتو می مانم	اسماعیل زاده. مرضیه
۱۷	بیر قوجاق سئوگی	افضلی. محمدسعید
۱۸	پرواز هستی	خانشی.فرشته
۱۹	تورکجه‌نی قورویاق	اسدی. بهرام
۲۰	داشلی یول	صادقپور. محمود
۲۱	دده قورقوت داستانلاری(ج ۱)	اسدی. بهرام
۲۲	دده قورقوت داستانلاری(ج ۲)	اسدی. بهرام
۲۳	دده قورقوت داستانلاری(ج ۳)	اسدی. بهرام
۲۴	دده قورقوت داستانلاری(ج ۴)	اسدی. بهرام
۲۵	دولاشیق	فروهر. پرویز
۲۶	دونیا تقویم لری و تورک تقویمی	اسدی. بهرام
۲۷	دویغولارین بندی	اسدی. بهرام
۲۸	راز گل نسترن	رحیمی قولنجی.حوریه
۲۹	راهنمای تحلیلی شیمی۳	خلیلی. محمود
۳۰	زبان انگلیسی پیش‌دانشگاهی	آقائی.فریده

۳۱	زیارتین قبول اولسون	یعقوب. زلیم خان
۳۲	سفینه‌ی عشق	محمدیان. علی
۳۳	سمفونی هامون	آران. حیدرعلی
۳۴	سیری در ورزش اسکیت	مجیدی. ابوالفضل
۳۵	شعر تونقالی	اسدی. بهرام
۳۶	صفالی یازلار	شریفی.صبور
۳۷	عؤموردن اؤتن ایللر	آذراوغلو. بالاش
۳۸	فرمانروای تاریکی	جدیری. سعید
۳۹	فرهنگ عامه ایل قره‌پاپاق	قهرمانپور.یوسف
۴۰	فرهنگ لغات موسیقی کلاسیک	بدل بگلی. افراسیاب
۴۱	فرهنگنامه ریاضی و آمار	یکانلو .احمد
۴۲	قرآن پژوهان آذربایجان غربی	بهرامزاده. جمال الدین
۴۳	قلم سن یاز	محمدوش. صمصام
۴۴	کلاس شعر	اسدی. بهرام
۴۵	گؤردوم	رضازاده.تورکان
۴۶	گول اوره‌گین آچیلسین	جوانمرد. باباعلی
۴۷	گونش یوردو	مهدیزاده. رسول
۴۸	لیریک شعرلر	دیلبازی. میروارید
۴۹	مجموعه مقالات	اسدی. بهرام
۵۰	مقاله‌لر	اسدی. بهرام
۵۱	من بد نیستم	موسوی.علی
۵۲	منیم ده حاقّیم وار	پاشایف. میر جلال
۵۳	میرزانوراله خان	یکانی. پرویز
۵۴	نگاه	آقارجبعلی عرب. بدری
۵۵	نیسگیل	جباری. فریده
۵۶	یازیق آنا، یازیق آنا	سنجیده.حسین
۵۷	یاشیل بایراغین آلتیندا	اسدی. بهرام
۵۸	یاشیل دؤزوم	بهنمون. یوسف
۵۹	یاشیل یاز	خداوندگار. مظفر
۶۰	یاغدی یاغیشلار	اسدی. بهرام

TÜRKCƏNİ QORUYAQ

Yazı qaydaları
Düz yazaq-Düz danışaq

یاز نشریاتی

URMU-2007
Yaz Nəşriyyatı

Bəhram Əsədi

TÜRKCƏNİ QORUYAQ

Düz yazaq - Düz danışaq
Yazı qaydaları

Bəhram Əsədi

ISBN : 978-964-8546-27-9
9 789648 546279

Design : Latif Niroubakht